

De aard van de binding aan de belijdenis

Drs J.C.Schaeffer, studiebegeleider TSB

Het eerste deel van deze lezing gaat in op de geschiedenis van de binding aan de belijdenis, het ondertekeningsformulier en het gesprek daarover. Summier zal de gang van de historie worden gevolgd in de zestiende eeuw tot aan de Synode van Dordt in 1618/9. Meer uitgebreid wordt aandacht besteed aan de felle discussies binnen de Ned. Herv. Kerk nadat in 1816 de kerkelijke wetten waren verzet. En vervolgens komt in beeld wat in de twintigste eeuw de praktijk in dezen is geworden in diverse kerkgemeenschappen waaronder de onze.

In het tweede deel probeer ik een aantal elementen in het door de eeuwen heen gevoerde gesprek over de binding aan de belijdenis te belichten en te beoordelen.

A. De geschiedenis

De zestiende eeuw

Als je de geschiedenis leest van het ontstaan van de belijdenisgeschriften in de zestiende eeuw, dan krijg je de indruk dat deze confessies op uiteenlopende wijze konden functioneren. En de ondertekening ervan had bij verschillende gelegenheden kennelijk ook een verschillende betekenis. De ene keer kon ondertekening van een confessie het betuigen van instemming zijn met een zaak, zodat men zich stelde achter een bepaald programma. Een andere keer kon het een teken van eenheid zijn. Zo drong Guido de Brès, de opsteller van onze Nederlandse Geloofsbelijdenis, er in 1565 bij de kerk van Antwerpen op aan om toch de Lutherse Augsburgse Confessie te tekenen. Dit om iedere bewering dat Gereformeerden en Lutherse niet één zouden zijn de kop in te drukken. Een dergelijke ondertekening hield niet in dat men het over de hele linie met deze confessie eens was. Daarvoor waren de verschillen tussen de Gereformeerden en Lutherse weer te groot. Maar men wist zich één ondanks dat. Op het 'Convent van Wezel' van 1568 had de confessie de functie van een soort banier die men ophief tegen de overheden. Kerkenraden werden verplicht een beroepen predikant te vragen of hij in alles overeenkwam met de leer, die in de Kerk publiek werd onderhouden naar de Belijdenis die eerst door de dienaren van de kerk in Frankrijk aan den Koning der Fransen is aangeboden, en daar na in onze taal overgezet aan den Koning van Spanje en aan de lagere magistraten van Nederduitsland (Germanië) op schrift is overhandigd.¹⁾ De Synode van 's Gravenhage 1586 stelde ondertekening van de belijdenis verplicht voor alle predikanten en hoogleraren in de theologie. Schoolmeesters mochten kiezen tussen de belijdenis en de catechismus. Over ouderlingen en diakenen werd niet gesproken. De achtergrond van deze verplichting was de stellingname van deze synode tegen mannen als **Coolhaes**, **Herberts** en **Bulckius**, die tegen diverse onderdelen van de belijdenis substantiële bezwaren hadden. De verplichte ondertekening van de confessie stond hier duidelijk in het kader van het weren van ketters. Wie niet ondertekende werd bedreigd met schorsing en afzetting. Een weigering leidde tot verdenking van het willen vasthouden aan een ketterij.

Deze lijn wordt vastgehouden in de volgende decennia tot en met de roemruchte Synode van Dordt, die een ondertekeningsformulier vaststelde. In de jaren daaraan voorafgaande was er zowel een strijd rondom het vraagstuk van de uitverkiezing als over de (aard van de) binding aan de belijdenis. Zoals bekend sprak in deze strijd de overheid danig haar woordje mee. In 1606 gaven de Staten-Generaal aan de kerken toestemming tot het houden van een Generale Synode. Het lag in de

---

¹⁾ F.L. Rutgers, Acta van de Nederlandsche Synoden der zestiende eeuw, Dordrecht, 1980 (Reprint van de tweede druk), blz. 14v)

bedoeling van de Staten dat op deze synode de belijdenisgeschriften aan een revisie zouden worden onderworpen. Maar revisie had destijds de bijklank van verandering van de leer. De Provinciale Synode van Gorcum stelde daarom de Staten voor "om den wedersprekeren (van de confessie, JCS) geen voetsel noch oirsake van novatie (alsof men aan de lere selfs twijfelde) ... te geven"²). Het jaar daarop kwam een commissie van een aantal predikanten bijeen, uit iedere provincie twee, die met elkaar overlegden over een advies aan de Staten i.v.m. de geplande generale synode. Eén van de vragen waarover het gesprek ging was of de afgevaardigden niet verplicht moesten worden vrijmoedig hun oordeel te geven zonder enige andere binding dan aan Gods Woord. Over het antwoord kon men het niet eens worden. De latere Contra-Remonstranten meenden dat een verandering in de belijdenis ook een verandering in de leer betekende. Hun tegenstanders meenden dat ze dan op de Roomsens zouden gaan lijken, die de besluiten van hun synoden gelijk stelden met Gods Woord. Maar de Contra-Remonstranten bestreden deze beschuldiging. Zolang echter de kerkelijke belijdenissen niet met schriftuurlijke argumenten zijn weersproken moeten ze voor orthodox gehouden worden. En ieder zou op de toekomstige generale synode de volste vrijheid krijgen om met zulke argumenten aan te komen. Ook in een brief, waarin de meerderheid van de commissie de uitkomst van het gesprek aan de Staten meldde, werd nadrukkelijk gesteld: "Ooc wordt die verbintnisse te verre getrocken, wanneer men daerwt soude willen besluyten, dat men niet vrylyck en soude mogen oordeelen over de verschillen in de religie, ende of de belijdinge die men eenmael onderteekent, den woorde Godes gelyckformich sy ofte niet, want de onderteekeninge der confessie ende des catechismi sulcke verbintnisse niet mede en brengt dat men eenmaal sulcke belydinghe onderteekent hebbende namaels niet onpartidich en soude mogen oordeelen ... of sy met Godes Woort overeenkomt ofte niet, want dewyl Godes Woort d'eenige regelmate des geloofs is, waeraen men onverbrekelyck ende ten hoogsten verbonden is, soo *en is daer geene verbintnisse aen eenige belijdinge so vast, dat men daer door verhindert soude worden vrylyc in goeder conscientie te mogen oordeelen, of deselve belydinge, die men eenmael heeft onderteekent, met den woorde Godes overeen kome ofte niet*, ende 'tgene bevonden werde niet overeen te komen met Godes woort, te verwerpen"³). Tot de ondertekenaars van dit advies behoorden **Johannes Bogerman**, de latere praeses van de Synode van Dordt, en **Franciscus Gomarus**, één van de scherpste tegenstanders van **Arminius** en de Remonstranten. Het lijkt erop dat het juist de Remonstranten waren, die wat krampachtig deden als het op ondertekening van de belijdenis aankwam. Ook op de Synode van Dordt zelf is duidelijk gesteld, dat predikanten niet zouden worden beoordeeld louter en alleen op hun afwijking van de belijdenis op één of meer punten, maar dat doorslaggevend altijd zou zijn de onderwijzing van Gods eigen Woord. In die geest is toen in Dordrecht het ondertekeningsformulier vastgesteld.⁴

Van 1618 naar 1816

Zoals bekend stond de overheid het na 1618/9 niet meer toe dat er een Nationale Synode gehouden werd. En in allerlei kerkelijke procedures rondom predikanten, die van onrechtzinnigheid verdacht en beschuldigd werden, speelde de landspolitiek of die van de provincie meermalen een kwalijke rol. Dat maakte het niet gemakkelijk om volgens de intentie van het ondertekeningsformulier te waken voor zuiverheid in de leer. De overheden waren meermalen doortrokken van een libertinistische geest die van leertucht niet veel moest hebben. En van lieverlee dringt die geest ook in de ker-

²) J. Reitsma en S.D. van Veen, Acta der provinciale en particuliere synoden, gehouden in de Noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572-1620 III, Groningen 1894, blz. 243.

³) A. Kuyper, Revisie der Revisie-legende, Amsterdam 1879, blz. 157.

⁴) Zie bijlage.

ken binnen, waardoor de lust om onrechtzinnigheid aan de kaak te stellen meer en meer verflauwde. Aan de universiteiten krijgen verdraagzaamheid en wetenschappelijke breedheid de overhand. De meeste kerkelijke leiders distantiëerden zich van de Dordtse rechtzinnigheid. Niet dat men tot extreme onrechtzinnigheid verviel, maar overheersend was een rationalistisch supranaturalisme, waarin men een compromis vond tussen geloof en verstand, tussen openbaring en rede. Men mikte op een christendom van de redelijk denkende mens en men was wars van elke vorm van onverdraagzaamheid en ijver voor het zuiver houden van leer. Wat men voor alles wilde was een toestand van rust en vrede in het kerkelijk leven.

Rust in de maatschappij en in de kerk was ook het hoogste belang dat Koning Willem I wilde dienen, toen hij na de Franse overheersing het landsbestuur op zich nam. Zijn ideaal was een reglementair kerkbestuur, dat boven alle geloofsverdeeldheid de verschillende stromingen en richtingen binnen de oude Gereformeerde Kerk bij elkaar zou houden. Hij maakte zich daarom sterk voor een nieuwe kerkorde, waarin alle aandacht werd gegeven aan een doeltreffende wijze van besturen, waaraan de handhaving van de leer werd opgeofferd als een onvermijdelijke bron van verdeeldheid. De Synode, die krachtens de nieuwe kerkorde als een permanent bestuur in het leven werd geroepen, heeft anderhalve eeuw lang voor het dilemma gestaan om de eenheid te bewaren ten koste van de leer, of de leer te handhaven ten koste van de eenheid. Het laatste heeft ze proberen te doen door het ontwerpen van een nieuw ondertekeningsformulier waarin de band met de aloude belijdenis gecontinueerd leek te zijn. In de zgn. *proponentsformule* werd aan a.s. predikanten gevraagd te verklaren en beloven dat ze "de leer, welke, overeenkomstig Gods heilig Woord, in de aangenomene Formulieren van eenigheid der nederlandsche Hervormde Kerk is vervat, ter goeder trouw aannemen en hartelijk gelooven" en dat zij "dezelve naarstig zullen leeren en handhaven". Dit was een bijzonder vage formule. In de eerste plaats werden de bedoelde formulieren van enigheid niet precies aangeduid, zodat in het onzekere werd gelaten of naast de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Heidelbergse Catechismus ook de Dordtse Leerregels werden bedoeld. Maar vooral de bedoeling van de woorden "overeenkomstig Gods heilig Woord" was bepaald niet helder. Dit was aanleiding tot de beruchte *quia-of-quotenus-kwestie*: moest men de belijdenis aanvaarden *omdat* (quia) of *voorzover* (quotenus) die overeenkomstig Gods Woord was. Toen in de loop der jaren aan de Synode herhaaldelijk werd verzocht om hierover uitsluitsel te geven, verklaarde dit bestuurslichaam zich even herhaaldelijk onbevoegd tot zo'n uitspraak. In de Handelingen van de Synode kan men regelmatig uitspraken tegenkomen als: "De Synode is thans niet opgeroepen om leerstellige geschillen te beslissen, maar om de Kerk te besturen"; de verplichting om de leer van de Formulieren van Enigheid te prediken kan de Synode niet opleggen, omdat dit een zaak is "waarvoor geene genoegzame redenen bestaan, die hoogstmoeijelijk, ja bijna onmogelijk is, de bevoegdheid dezer Synode te buiten gaat en van de bedenkelijkste gevolgen zijn zoude"; en: "Wij kunnen niet, immers niet op wegen, waarop men ons wil leiden, den toestand der Kerk reinigen en hare leer handhaven. Dit is boven de macht der Synode". Heel de negentiende eeuw door heeft dit geleid tot onverkwikkelijke discussies en een stuitend geschipper. "De Synode, waarheen alle richtingen zich als centripetale krachten hadden moeten kunnen wenden om daar gebonden te worden tot een eenheid, werd de bakermat van allerlei centrifugale, elkaar fel bestrijdende stromingen, die links en rechts de grenzen van de Kerk hebben overschreden"⁵).

De richtingenstrijd van de 19e eeuw

Het duurde nog tot 1827 voordat het eerste protest tegen de zgn. *proponentsformule* geuit werd. In het anoniem geplubliceerde *Adres aan alle mijne Hervormde Geloofsgenoten* noemde de

---

⁵) H.A.M. Fiolet, Een kerk in onrust om haar belijdenis, Nijkerk 1953, blz. 39.

Haagse predikant **D. Molenaar** dit formulier 'volstrekt antihervormd'. Verder sprak hij van 'heimelijke ondermijning en wegwerping onzer hervormde leer', waardoor alle predikanten na 1816 bevestigd 'volkomenste vrijheid in leer en prediking hebben'. Dit stuk was overigens niet rechtstreeks aan de Synode gericht.

In 1833 kwam deze kwestie ter sprake in een briefwisseling tussen **Hendrik de Cock**, predikant te Ulrum, en zijn voorganger daar, inmiddels hoogleraar aan de universiteit van Groningen, **Petrus Hofstede de Groot**. Hofstede de Groot vormde met een aantal collega-hoogleraren, zoals **J.F. van Oordt** en **L.G. Pareau**, en een groep predikanten de groep van de *Groninger Godgeleerden*. In de eerste helft van de 19e eeuw oefenden zij grote invloed uit op het kerkelijk leven. Hofstede de Groot zou de Formulieren van Enigheid zeker niet als onchristelijk willen veroordelen. Maar z.i. hebben de Hervormers deze alleen als tijdelijke hulpmiddelen beschouwd, die in later tijd moesten worden weggedaan. Geloofsbelijdenissen zijn nodig zolang het christendom nog niet tot die volle wasdom is gekomen, die men eens bereiken zal. Hofstede de Groot ontkent ook dat een kerk de vrijheid heeft zich door het vaststellen van een bijzondere leer zich van anderen te onderscheiden. En de vraag of er in de kerk wel eenheid zou kunnen zijn zonder Formulieren, klinkt hem in de oren als: "Kan er wel eenheid en vastheid zijn in de Goddelijke kerk van CHRISTUS, zonder dat wij menschen zijn onvolmaakt werk te hulpe komen ... door onze stutten?"⁶⁾.

De Synode van 1834 kreeg te maken met een aantal verzoeken om een nadere verklaring van de proponentformule van 1816 te geven. De synode gaf deze verzoeken ter beoordeling in handen van een commissie waarvan Pareau, collega en geestverwant van Hofstede de Groot, de voorzitter was. De synode liet zich door de commissie adviseren geen uitspraak te doen in dezen. Maar dit betekende beslist niet het einde van de protesten. Jarenlang kreeg de synode het ene adres na het andere op haar tafel. Eén van de meest bekende is het zgn. *Adres van de Haagse Heren*. Dit adres was van de hand van **Groen van Prinsterer** en is mee ondertekend door een aantal geestverwanten uit de wereld van het Réveil (o.a. **A. Capadose** en **P.J. Elout van Soeterwoude**; de laatste ging op hoge leeftijd nog over tot Chr. Geref. Kerk). Aanleiding tot dit adres was een zinsnede uit een synodebesluit waarmee een eerder adres, met het verzoek om eerherstel voor het Dordtse ondertekeningsformulier, was afgewezen. In dat besluit was door de synode de zin uit dat formulier, waarin men moest verklaren te geloven dat de belijdenisgeschriften *in alles* overeenkomstig Gods Woord zouden zijn, aangemerkt als onhoudbaar. Want dat zou immers betekenen dat elke afwijking van vergissingen, onhelderheid van formulering of van minder gelukkig gekozen uitdrukkingen door de opstellers van de formulieren al verdenking zou uitlokken. In het nieuwe formulier daarentegen werd meer in het algemeen de leer, die in deze geschriften voorkomt "zoals die in haren aard en geest het wezen en de hoofdzaak uitmaakt van de belijdenis der Hervormde Kerk" verbindend verklaard. Groen c.s. vroegen nu de synode garanties tegen elke subjectieve interpretatie van die woorden. Zelf stelden zij afkerig te zijn "van elken bekrompen en onschriftuurlijken eisch, welken men aan de voorstanders der Formulieren, doorgaans ten onregte, toegeschreven heeft". Zij verlangen wel van de synode "eene duidelijke en stellige verklaring waarbij door aanneming der Formulieren *op een onbekrompen, doch tevens ondubbelzinnige wijs*, datgene als leidraad van prediking en onderwijs worde erkend wat de Nederlandsch Hervormde Kerk ten allen tijde *als wezen en hoofdzaak* der Hervormde en Christelijke leer aangemerkt heeft"⁷⁾. Onbekrompen - Groen vond dat b.v. de leer van de predestinatie en wat daarmee samenhangt wel wat minder geprest zou kunnen worden dan in bepaalde orthodoxe kringen gebeurde. In een briefwisseling met de Afgescheiden predikant van het eerste uur **Simon van Velzen** verklaart Groen te willen voorkomen dat de handhaving van de for-

⁶⁾ Geciteerd bij J. Vree, *De Groninger Godgeleerden*, Kampen 1984, blz. 120.

⁷⁾ Geciteerd bij D. Nauta, *De verbindende kracht van de belijdenisschriften*, Kampen 1969, blz. 22.

mulieren op dergelijke wijze plaats zou vinden "dat niet enkel de vijanden van het kruis, maar ook de vrienden des Heeren worden geweerd." En met betrekking tot de Dordtse Leerregels vraagt hij: "Is de aarzeling om [deze vandaag] te onderschrijven dezelfde, wanneer zij, gelijk in 1619, met de verloochening van de regtvaardigheid door de vrije genade Gods en van het zaligmakend Evangelie in verband staat?" Ook stelt hij het onjuist te vinden de kerkgemeenschap op te zeggen aan ieder die de formulieren niet onvoorwaardelijk onderschrijft: "Ik ben voor een *quatenus* niet bevreesd, wanneer ik, in den aard van het *quatenus* zelf, een genoegzamen waarborg tegen misbruik ontvang"⁸).

Een handtekening, die - heel pijnlijk voor Groen - onder dit adres ontbrak was die van **Isaac da Costa**. Da Costa had veel sympathie voor het streven van zijn Reveil-vrienden, maar hij kon er zelf niet in meegaan. Hij had daarvoor meerdere redenen. In de eerste plaats was hij van oordeel dat belijdenissen altijd vrucht zijn van een herleving van de kerk, nooit een oorzaak. Ook was hij van mening dat voor de handhaving van de Gereformeerde leer het zetten van een handtekening niet nodig zou moeten zijn. Bovendien gaf hij de voorkeur aan een 'verse', d.w.z. een eigentijdse belijdenis boven geschriften die al enige eeuwen oud zijn en het kenmerk van hun eigen tijd dragen. Na twee eeuwen hadden de formulieren toch allang eens herzien moeten zijn. Daarom zou Da Costa liever aan de synode willen vragen om niet zozeer de Formulieren, maar m.n. een aantal kenmerkende hoofdpunten van de Gereformeerde leer te handhaven (zoals de leer van de Drie-eenheid, de verzoening door het geloof alleen, de aangeboren zonde van de mens en Gods vrije verkiezing uit genade en de Goddelijkheid van de Schrift). Ooit benoemde hij de belijdenisgeschriften als houten degenen tegenover de Schrift als het zwaard van de Geest. Volgens Da Costa was het ijveren voor de ondertekening van de Formulieren zelfs een belemmering in de zo noodzakelijke strijd voor de waarheid. Hij ziet dit als een levensgevaarlijke aanval op het geloof van de genoegzaamheid van de Schriften. Groen is van oordeel dat dit standpunt van Da Costa moest leiden tot ontbinding van de kerk. Hoe is het dan nog mogelijk om enige dwaling in de leer te weren? De Groninger School b.v. baseert zich toch ook op de Bijbel. Zij zullen Da Costa's onbekrompenheid ongetwijfeld toejuichen. Maar als Da Costa dan b.v. toch weer een aantal punten noemt die hij onopgeefbaar acht, zoals o.a. de Goddelijkheid en de inspiratie van de Bijbel, dan zullen ze hem ongetwijfeld inconsequent noemen en hem verwijten dat hij alsnog een eigen Formulier aan het invoeren is. M.a.w. je kunt wel zeggen dat het zonder formulier kan, maar je kunt er niet omheen op één of andere wijze een omschrijving te geven van hoe je de Schrift meent te verstaan.

Het gesprek over het al of niet wenselijk zijn van de herinvoering van de onvoorwaardelijke verplichting tot ondertekening van de belijdenis heeft ook verder veel spanningen gegeven tussen hen, die toch bij elkaar steun probeerden te vinden in de aantasting en afbrokkeling van de Gereformeerde leer. Hoe dicht men soms ook bij elkaar stond in de liefde tot en de wezenlijke verbondenheid met de Gereformeerde traditie, in de beantwoording van de vraag hoe die traditie moest functioneren in het huidige kerkelijke leven kon men elkaar lang niet altijd vinden. Zo vond Groen b.v. ook geen aansluiting bij mensen als **Doedes** en **Van Oosterzee**, de Utrechtse hoogleraren die over het algemeen toch een goede pers hadden bij de orthodoxie. Ook in veel Christelijke Gereformeerde pastorieën werden hun werken met waardering gelezen en gebruikt. Doedes nam nog het meest strikte standpunt in. Volgens hem hebben de formulieren inderdaad bindend gezag. En zolang de belijdenis niet officieel was afgeschaft bleef ze ook geldig. Groen ging hem te ver in zijn waardering van de formulieren. Hij meende dat bij zijn standpunt het vrije wetenschappelijk onderzoek van de Schrift verdwijnen moest. Doedes acht de opvatting om de belijdenis te ondertekenen *voorzover* ze met de Schrift overeenstemt ten enenmale verwerpelijk. Daardoor geef je ruimte aan een ongezonder individualisme. Men moet kiezen: alles geloven wat in de belijdenis staat, of haar niet ondertekenen.

---

⁸) Geciteerd bij Nauta, a.w., blz. 51.

De synodale formule van instemming met de geest en de hoofdzaak van de leer vond hij onjuist, omdat dan ieder zelf mag beslissen wat de geest en hoofdzaak is. Maar het ondertekeningsformulier van Dordt acht hij dodelijk voor de vrijheid van elke evangelieprediker. Uiteindelijk, van hoeveel waarde de handhaving van de belijdenis ook is, de gemeente is z.i. toch het meeste gebaat bij een krachtige, eenvoudige en door geloof bezielde verkondiging van het evangelie. Zijn collega Van Oosterzee dacht overwegend in de lijn van Da Costa. Hij bleef zelf aan de hoofdinhoud van de belijdenis vasthouden. Persoonlijk was hij ervan overtuigd dat ze weergaven wat ons volgens het N.T. door Christus en de apostelen verkondigd is. Maar hij was er uiterst beducht voor om als een 'partijman' te worden gezien. Hij liet zich liever voor beginselloos uitmaken dan tot de Confessionelen gerekend te worden.

In het begin van de jaren zestig van de 19^e eeuw werd een predikantenvereniging opgericht. De oprichting van deze vereniging was het gevolg van verontrusting over de verdergaande erosie van de Gereformeerde leer. Onmiddellijke aanleiding hiertoe was o.a. het optreden van predikanten als **L.S.P. Meijboom** in Amsterdam en **J.C. Zaalberg** in Den Haag, die openlijk vanaf de preekstoel de opstanding en de hemelvaart van Christus loochenden. In brochures en tijdschriften werd hier door menigeen tegen geprotesteerd. Maar nu de synode in gebreke bleef tegen een dergelijke aantasting van de leer op te treden, meenden velen dat het tijd werd andere wegen te bewandelen om de waarheid te verdedigen. En zo werd in 1862 de Evangelisch-Confessioneele Predikantenvereniging opgericht met als eerste voorzitter **dr. J.J. van Toorenenbergen**. Daarnaast en in nauw verband hiermee kwam ook een vereniging tot stand waarvan ook niet-predikanten lid konden worden. Deze laatste vereniging koos een duidelijk confessionele grondslag en kreeg dan ook in 1866 officieel de naam *Confessioneele Vereeniging*.

Toch openbaarde zich al vrij spoedig een scheiding der geesten onder hen, die toch liefde tot dezelfde Gereformeerde belijdenis beweerden te hebben. Met name de aanhangers van de zgn. *ethisch-irenische richting* kozen in de strijd van die dagen een standpunt, dat bij mannen als Groen van Prinsterer niet goed viel. De bekendste vertegenwoordigers van deze richting waren **D. Chanterie de la Saussaye** en **J.H. Gunning Jr.** De la Saussaye verklaarde zich persoonlijk gebonden te weten aan de ondertekening van de confessie. En hij was ook niet van zins afbreuk te doen aan het gezag van de Schrift, noch aan de binding aan de belijdenis. Maar hij openbaarde zich als een fervent tegenstander van elke vorm van juridische handhaving van de Formulieren van Enigheid. Hij was van oordeel dat niets dodender is voor een kerk dan haar te binden aan een geloofsuitdrukking van vroeger. Hij beschouwde die geloofsuitdrukking liever als één van de krachten waarmee de kerk werkt om de voortgang van het leven van de Geest in de gemeente te bewijzen. Maar omdat de Geest doorgaat het geweten van de gemeente te ontwikkelen kan en mag de kerk niet worden vastgeketend aan een confessionele fixatie van een bepaalde fase van haar geschiedenis. Ook Gunning was niet geporteerd voor een juridische vorm van handhaving van de belijdenis. Zelfs al kon hij met één slag alle dwaling en ketterij uit de kerk weren, dan zou hij dat nog niet doen. De dwaling in de kerk moet z.i. krachtiger bestreden worden dan door haar eenvoudig haar bestaan in de kerk en aan de theologische faculteiten te verbieden. In een briefwisseling met Groen over de kwestie-Zaalberg schreef Gunning dat hij van mening was de aanwezigheid van dergelijke loochenaars van centrale waarheden uit de Schrift te moeten verdragen als "een ons opgelegde beproeving"⁹⁾.

Op de vergadering van de Predikantenvereniging in 1868 hield Van Toorenenbergen een referaat over *De confessioneele praktijk van de vaders en grondleggers van de Nederlandsche Hervormde Kerk 1561 en 1619*. Het doel van dit betoog was om "langs historischen weg aan te toonen, dat het *Credo* der Kerk door hen, die het in schrift brachten, niet eenzellig beschouwd is

⁹⁾ Geciteerd bij Nauta, a.w., blz. 72.

met de letter van het Formulier"¹⁰). En de bepaling in het Dordtse ondertekeningsformulier dat de belijdenis 'in alles' overeenstemde met Gods Woord, was z.i. opgenomen in de veronderstelling dat één keer in de drie jaar op een Nationale Synode de belijdenis zou worden herzien.

Op deze vergadering werd Van Toorenenbergen scherp weersproken door **Abraham Kuyper**, die sterk pleitte voor een letterlijke handhaving van de belijdenis. Hij meende ook dat Van Toorenenbergen de geschiedenis van de Hervorming geen recht deed. Twee jaar later op de vergadering van de Predikantenvereniging van 1870 kwam hij met een tegenbetoog, dat later werd uitgegeven onder de titel: *Revisie der Revisie-legende*. Daarin laat hij zijn referaat op de vergadering van de predikantenvereniging voorafgaan door een open brief aan Van Toorenenbergen. In die brief pleit hij voor een 'pure en simpele' ondertekening van de Formulieren van Enigheid, zonder voorbehoud van 'naar de substantie', of 'in hoofdzaak', of 'generaal'¹¹) In het referaat zelf pleit Kuyper voor vastheid, wat voor hem nog geen onveranderlijkheid betekent. Hij acht het ten enenmale onjuist de woorden van de belijdenis te scheiden van haar inhoud¹²). Dat zou toch bij elk ander stuk in onze dagen volgens iedereen ontoelaatbaar zijn! Het zelfde geldt voor scheiding tussen hoofdzaak en bijzaak. De vaders maakten ongetwijfeld onderscheid tussen fundamentele en niet-fundamentele artikelen van de leer. Maar de niet-fundamentele artikelen lagen niet in, maar buiten de confessie¹³). Dat neemt niet weg dat ook volgens Kuyper "de positie waarin de Gereformeerde kerk zich thans tegenover de dwaling bevindt dermate van 1618 verschilt, dat er meer in onze belijdenis dient beleden dan destijds, en dat ook de uitdrukkingsmanier en betoogwijjs van het toen reeds beledene door herziening verhelderd kan en versterkt"¹⁴).

Het mag duidelijk zijn dat de vraag of en in hoever en hoe predikanten gebonden konden worden aan de belijdenis van de kerk in de negentiende niet alleen een twistpunt was tussen orthodoxen en vrijzinnigen, maar ook in het kamp van de orthodoxen zelf. Overeenstemming was er wel over het feit dat de belijdenis revisie nodig had. En ook kon ieder zich vinden in de opvatting dat de instemming met de belijdenis onbekrompen zou moeten zijn. Het gesprek hierover ging in de twintigste eeuw volop verder. We willen dat gesprek volgen zoals dat in diverse kerkgemeenschappen is gevoerd.

De twintigste eeuw

De Nederlands Hervormde Kerk

De onbevredigende situatie waarin het synodaal bestuur verstrikt zat in het dilemma, opgeroepen door het Algemeen Reglement van 1816, van de eenheid te bewaren ten koste van de waarheid en de waarheid ten koste van de eenheid duurde voort tot 1951. Toen kreeg de Nederlands Hervormde Kerk een nieuwe kerkorde. In deze kerkorde handelt Art. X over het belijden van de kerk. Daarin wordt o.a. gezegd: "In dankbare gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift als bron der prediking en als regel des geloofs doet de gehele Kerk ... in gemeenschap met de belijdenis der vaders en in het besef van haar verantwoordelijkheid voor het heden, belijdenis van de openbaring van de Drie-enige God. De belijdenis der vaders is vervat, zowel in het Apostolicum, de geloofsbelijdenis van Nicea en de geloofsbelijdenis van Athanasius ... als in de Heidelbergse Catechismus en de Nederlandse Geloofsbelijdenis met de Dordtse leerregels". En ook: "De Kerk weert wat haar be-

¹⁰) A.W. Meeder, Johan Justus van Toorenenbergen, Kampen 1988, blz. 93.

¹¹) A. Kuyper, *Revisie der Revisie-legende*, Amsterdam 1879, blz. 40.

¹²) a.w., blz. 62.

¹³) a.w., blz. 62.

¹⁴) a.w., blz. 41.

lijden weerspreekt. Bezwaren inzake dat belijden kunnen door lidmaten - onder beroep op het Woord Gods - worden voorgelegd aan het oordeel der Kerk, die zich daarover uitspreekt."

Volgens **A.A. van Ruler** moet de uitdrukking 'in gemeenschap met de belijdenis der vaderen' worden verstaan als een mystiek-inhoudelijk geladen woord. "Wij zijn van de christelijke en gereformeerde religie. Wij zijn niet zozeer van een confessie. Dat is meer luthers gedacht. De belijdenis kan niet verstaan en gehanteerd worden als een formele autoriteit. Zo zal zij wel altijd óók verstaan en gehanteerd worden. Dat zal wel onvermijdelijk zijn. Het gaat in de kerk behalve geestelijk ook altijd menselijk toe. Maar als gereformeerden weten wij, dat wij dan beneden de maat zijn en het eigenlijke, de religie van de belijdenis, niet gegrepen hebben"¹⁵). Heel bewust is nergens een ondertekening van de geschreven belijdenis voorgesteld. "Nog afgezien van het feit, dat dergelijke ondertekeningen op zichzelf betrekkelijk waardeloos zijn, zou een dergelijke bepaling vooral daarom te veroordelen zijn, omdat het ten eerste gaat om de geschreven belijdenis in het geheel van de waarheid Gods, waarin ò de Heilige Schrift ò de belijdenis ò de historische situatie elk hun eigen plaats hebben, en omdat het ten tweede gaat niet om de belijdenis als formele autoriteit, maar om haar inhoud, de religie van de belijdenis"¹⁶). En: "Iedere bepaalde formule in de kerkorde, waarin de inhoud of de kerninhoud van het belijden der kerk juridisch zou worden vastgelegd, zou geen versterking, maar een uiterst noodlottige verzwakking van den inhoud van het belijden der kerk zijn"¹⁷). In een referaat dat Van Ruler in 1954 hield voor de Confessionele Vereniging over het onderwerp *Hoe functioneert de belijdenis?* vraagt hij naar de plaats van het historische belijdenisgeschrift in het geheel van het actuele belijden van de kerk. Als een werk van de Heilige Geest is een belijdenisgeschrift nooit eeuwig en boventijdelijk, maar ingedompeld in de realiteit van het leven en werken van de kerk. Het behoort tot een bepaalde fase, die 'op de wijze van de Heilige Geest, negatief of positief' actueel blijft. "Het is reeds een denaturering van het wezen van een belijdenisgeschrift en van het wezen der kerk, wanneer het belijdenisgeschrift als wet en statuut gaat functioneren en juridische geldigheid gaat krijgen. Daar moet meer onzekerheid en onklarheid zijn rondom deze functie dan in een dergelijk juridisch hanteren mogelijk is."¹⁸)

Het is duidelijk dat iemand als Van Ruler zich heel goed kon vinden in de formulering van de relatie tussen kerk en belijdenis in Art. X van de nieuwe kerkorde. Maar binnen de N.H.K. was niet ieder zo positief. In de kringen van de Geref. Bond was er van meetaf duidelijk veel meer moeite met de uitdrukking 'in gemeenschap met de belijdenis der vaderen'. Men vond dat dit teveel vrijblijvendheid inhield tegenover de inhoud van de belijdenis, waarmee meerderen zich duidelijk op gespannen voet betoonden. En je kunt je inderdaad afvragen wat b.v. de verklaring dat de Kerk weert wat haar belijden weerspreekt in concreto inhoudt. Ook na 1951 zijn er in de N.H.K. geen leertuchtprocedures gehouden.

De Gereformeerde Kerken

De richting in de Nederlands Hervormde Kerk waarvan A. Kuiper de exponent was ging via de Doleantie van 1886 en de Vereniging van 1892 op in de Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN). Zoals bekend heeft Kuiper op deze kerken onmiskenbaar een stempel gezet. De ook door hem noodzakelijk geachte revisie van de belijdenis om haar meer in rapport met de tijd te brengen heeft zich overigens beperkt tot het schrappen van een aantal woorden uit Art. 36 van de N.G.B. op

¹⁵) A.A. van Ruler, *De belijdende kerk in de nieuwe kerkorde*, Nijkerk 1948, blz. 26.

¹⁶) a.w., blz. 30.

¹⁷) a.w., blz. 39.

¹⁸) A.A. van Ruler, *Theologisch Werk*, deel VI, Nijkerk 1973, blz. 100.

de Synode van Utrecht 1905. Maar na deze synode vond er in de GKN een proces van consolidatie plaats, waarin de behoudzuchtigheid het leek te winnen van het verlangen naar progressie.

Toch waren er in de nadagen van Kuyper steeds duidelijker tegenstemmen te horen, die riepen om een voortzetting en heroriëntatie van de gereformeerde beweging, die in de 19e eeuw nieuw leven was ingeblazen. En in dit kader werd o.a. ook gepleit voor herziening van de belijdenisgeschriften, waarvan de strikte handhaving juist voor een goed deel de inzet was geweest van de strijd die tot het ontstaan van de GKN had geleid. Kritische vragen werden vooral gesteld door de generatie die omstreeks 1880 geboren was. Men sprak daarom dan ook wel over de 'beweging der jongeren'. Het was de generatie voor wie de recente ontstaansgeschiedenis van hun kerken niet langer alles bepalend was. Overigens liep, zoals zo vaak het geval is, de scheidslijn beslist niet strikt langs de lijnen van jong en oud. Want de 'jongeren' zochten en vonden ook wel aansluiting bij iemand als **Herman Bavinck**. Velen van hen beschouwden zich als zijn leerlingen en als dragers van zijn gedachten. En het leek erop, dat deze beweging ook een eigen orgaan zou krijgen in het weekblad *De Reformatie*, dat in 1920 werd opgericht. In het openingsnummer was een 'program van actie' voor het blad opgenomen, dat was opgesteld door **dr. B. Wielenga**. Als derde punt wordt genoemd: "Aan de oprichting van het blad ligt ten grondslag de overtuiging, dat er in de Gereformeerde Kerken is een achterstand ten opzichte van hare belijdenis, en dat het daarom noodig is de belijdenisschriften en liturgische formulieren te onderwerpen aan een reconstructie en uitbouw, waarbij plaats ingeruimd moet worden aan de groote problemen (cultuurvragen), die sinds 'Dordt' zijn opgekomen." Verder wordt er nog een aantal zaken genoemd die zich leenden tot verdere ontwikkeling van gedachtenvorming, zoals het dogma van de inspiratie en het Schriftgezag (m.n. de verhouding tussen de menselijke en de goddelijke factor in de Schrift), de ken-theoretische kwestie van het geloof en van de grond van het geloof, de pluriformiteit der kerk en het streven naar samenwerking met verschillende schakeringen van het christendom, de vrouwenbeweging in haar verhouding tot het kerkelijk leven e.d.¹⁹⁾ Het waren voor die tijd bijzonder actuele vragen die al in menig opzicht tot spanning aanleiding gegeven hadden of weldra zouden geven (te denken valt aan de kwesties **Brussaard, Buizer, Netelenbos** en **Geelkerken**).

In de praktijk kwam er van de idealen van de 'jongeren' niet veel terecht. Op de Synode van Leeuwarden 1920 lagen er diverse vernieuwingsvoorstellen m.b.t. de belijdenis, de catechese, de liturgische formulieren en de gezangen. Maar de discussies ter synode waren voor de 'jongeren' niet hoop gevend. Deputaatschappen en studiecommissies moesten op een volgende synode over de te berde gebrachte zaken uitsluitsel geven. De meeste aandacht ging uit naar de zaak van 'de uitbouw van de belijdenis'. Het synode-rapport over deze materie was van de hand van Bavinck.²⁰⁾ Bavinck pleitte er in dit rapport voor geen veranderingen in de confessie aan te brengen. Maar uitbouw - en dan met name m.b.t. zaken zoals hierboven in het programma van *De Reformatie* vermeld - was volgens hem geen overbodige weelde. Ook hiervoor werd een studiecommissie ingesteld. Maar, zoals gezegd, in de jaren daarna kwam er van wezenlijke vernieuwing op al deze punten zo goed als niets terecht. Integendeel ging een geest van bekrompenheid en enghartigheid in de Gereformeerde Kerken heersen. Op de Synode van Arnhem 1930 sneuvelden de laatste vernieuwingsplannen. Meerderen vroegen zich af waar het elan van 1920 gebleven was. Er werd definitief van uitbouw van de belijdenis afgezien. De vraag werd gesteld of het de kerken in Leeuwarden wel ernst was geweest en of men toen niet meer onder drang der omstandigheden dan uit innerlijke begeerte allerlei zaken op de agenda had geplaatst. Mannen als **H.H. Kuyper** en **V. Hepp** probeerden angstvallig

¹⁹⁾ G. Harinck, *De Reformatie*, Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven 1920-1940, Baarn 1993, blz. 64.

²⁰⁾ Het was één van de laatste diensten die hij de kerken nog kon bewijzen. Tijdens de synode kreeg hij hartklachten, waarop een maandenlang ziekbed volgde. En een jaar later stierf hij.

dat wat zij zagen als de erfenis van Abraham Kuyper te bewaren. Hepp deed dat o.a. in een geruchtmakende serie brochures met als titel *Dreigende deformatie*. Daarin brak hij o.a. de staf over het schrijven van de V.U. hoogleraren **Dooyeweerd** en **Vollenhoven** over de onsterfelijkheid der ziel. Zonder hun namen te noemen beschuldigde hij hen van vertekening van gereformeerde opvattingen en van afwijking van de belijdenis. Hoewel **K. Schilder** het zeker niet over de hele linie met de genoemde hoogleraren eens was, maakte hij ernstig bezwaar tegen deze bestrijding van hun standpunten door Hepp. Schilder had er vooral moeite mee dat Hepp bepaalde meningen publiekelijk als confessioneel aanvechtbaar aan de kaak stelde. Dit was z.i. een aanslag op de vrijheid van meningsuiting binnen de Gereformeerde Kerken. "Er is bij *elke* formule steeds een 'behoud van eigen gevoelens'. Het hatelijke misbruik, dat de ketters van deze stelling maken, mag het oog der orthodoxen niet voor haar waarheid sluiten!"²¹⁾

In de jaren dertig tekenen zich steeds duidelijker de breuklijnen af, waarlangs in 1944 de Gereformeerde Kerken uiteengevallen zijn. En het zijn de latere vrijgemaakten, die zich dan sterk maken voor een soepel omgaan met de confessie! **A. Janse**, de bekende schoolmeester van Biggekerke, waarschuwt tegen het in zijn tijd opdoemende kwaad dat men de belijdenis gaat lezen en interpreteren als een wetenschappelijk theologisch geschrift. Het gevolg hiervan is dat ieder die de belijdenis der kerk naspreekt *naar de Schriften* beschuldigd wordt van dwaalleer als hij niet óók buigt voor de wetenschappelijke opvattingen van de opstellers van de confessie. **C. Veenhof** vertelt in één van zijn geschriften, dat op een bepaald moment een aantal kerkleden bij elkaar kwam o.l.v. **ds. D. van Dijk** om langs de kerkelijke weg bezwaren in te dienen tegen bepaalde uitspraken van de belijdenis, die in de discussie over verbond en doop en geloofszekerheid voortdurend werden gebruikt om de nieuw verworven schriftuurlijke waarheden m.b.t. deze zaken te ontkrachten. Men wilde aan de synode voorstellen om bepaalde vlekken, onvolkomenheden en gebreken van de belijdenis te corrigeren. Janse, die was uitgenodigd om aan de bespreking van deze zaken deel te nemen, waarschuwt de initiatiefnemers om zo aan historische stukken als de belijdenisgeschriften te gaan sleutelen. Hij is van oordeel dat je dan juist het tegengestelde bewerkt van wat je beoogt. "Juist die terminologie-drukke geeft den indruk dat dit zeer gewichtig is en geeft aanleiding om te meenen, dat de rest nu geheel in orde is, zoodat de Belijdenis vóór de Schrift, of er naast komt. (...) Er zijn (in de belijdenis - JCS) tal van punten die historisch te verklaren zijn, doch die nu weer (met meer licht van de Schrift in de geschiedenis) beter gezegd konden worden. Maar ik geloof niet, dat men bij iedere gelegenheid daaraan mag tornen."²²⁾ Als commentaar op deze strijd in de jaren dertig en veertig schrijft Veenhof zelf: "Velen konden of wilden maar niet inzien het diepgaande en principiële verschil tussen een uit een *beter gelovig verstaan van de Schrift* geboren en door een *innige band aan de belijdenis* geleide begeerte om de *oneffenheden* en *onvolkomenheden* welke in de confessie voorkomen te *erkennen* en te *corrigeren* - en de uit *ongeloof ten opzichte van de Schrift* opgekomen en door een *innerlijk vervreemden van de confessie* beheerste *kritiek* of *verwerping* van kleinere of grotere delen van haar inhoud!"²³⁾ De latere vrijgemaakten benadrukten dat binding aan de belijdenis alleen binding is aan de duidelijke uitspraken ervan, d.w.z. aan dat wat de belijdenis ondubbelzinnig leert. En zeker is niemand gebonden aan uitspraken *over* de belijdenis, zoals allerlei uitleggingen, interpretaties en daaruit getrokken conclusies. "Het ging vóór en bij de vrijmaking allereerst om de integrale erkenning van het *absolute en exclusieve* gezag, over héél het mensenleven van het Woord des HEREN zoals ons dat door middel van de Heilige Schrift door God zelf wordt toegesproken. (...) In onlosmakelijk verband daarmee ging het toen ook om de *volledige* en *exclu-*

²¹⁾ G. Harinck, a.w., blz. 344.

²²⁾ C. Veenhof, *Om kerk te blijven*, Amsterdam 1966, blz. 50.

²³⁾ C. Veenhof, a.w., blz. 80v.

sieve binding aan de confessie van de kerk. Dus om een binding aan die confessie *gehéél*, maar ook aan die *alléén*. En dan nader om een binding aan de *substantie* van die confessie. (...) Evenwel niet om een binding aan "elke uitdrukking, term, zeggingsmanier, bewijsvoering, of uitlegging van Schriftuurtekst."²⁴⁾

De Gereformeerde Kerken (synodaal)

Het is frappant om te zien hoe na de breuk van 1944 de beide breukdelen van de Gereformeerde Kerken elkaar kruisten en op volkomen tegengestelde posities uitkwamen. Zoals de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt - GKV) in het door hen aanvankelijk zo verfoeide confessionalistische kamp terecht kwamen, zo vervielen de Gereformeerde Kerken (synodaal - GKN) tot een steeds grotere onverschilligheid m.b.t. de confessie.

In o.a. de boeken van **J. Plomp** en **G. Dekker** wordt beschreven hoe de veranderingen binnen de GKN plaats vonden.²⁵⁾ Dat ging enerzijds via de officiële kanalen van de kerkelijke vergaderingen, maar anderzijds ook sluipend en ongrijpbaar. Op synodaal niveau is er in de loop der jaren gesproken over de volgende zaken.

* De synode van 1967 herriep de leeruitspraak van de synode van 1926 m.b.t. de historiciteit van de zondeval, de zgn. kwestie **Geelkerken**. O.i.v. nieuw wetenschappelijk inzicht meende men deze uitspraak niet langer te kunnen handhaven. De daarop volgende synode moet zich bezig houden met de opvatting van **H.M. Kuiter**, die de historiciteit van de zondeval loochent. Deze opvattingen worden afgewezen, maar tegelijk wordt uitgesproken dat de eenheid van het kerkelijk belijden niet zodanig in geding is dat daarover nu beslissingen moeten worden genomen. Plomp merkt in dit verband op: "Niet alleen in 1926, maar ook nog vele jaren daarna zou dit onmogelijk zijn geweest: een dergelijke afwijking van de belijdenis constateren zonder er correctieve maatregelen aan te verbinden."²⁶⁾

* Op de synode van 1969 lag een bezwaarschrift tegen de uitspraak van de Dordtse Leerregels dat er naast een eeuwig besluit van verkiezing ook een eeuwig besluit van verwerping is. De synode spreekt uit dat de "bedoelde passages van de Dordtse Leerregels geacht moeten worden te vallen onder de 'factoren' die 'in de weg staan aan het vragen van volledige instemming' met de Drie Formulieren van Enigheid..." Maar van wijziging van de belijdenis is geen sprake. Deze synode-uitspraak heeft maar weinig verontrusting teweeg gebracht.

* In 1971 verwekt **H. Wiersinga** veel meer commotie met zijn proefschrift *De verzoening in de theologische discussie*, waarin hij bezwaar aantekent tegen de traditionele verzoeningsleer en de leer van Christus' plaatsvervangend offer. De synode van dat jaar acht de opvattingen van Wiersinga ontoelaatbaar. Een volgende synode spreekt uit het mysterie van de verzoening van zo wezenlijke aard te achten dat daar niet aan mag worden tekort gedaan. Maar een eventuele tuchtprocedure laat de synode aan de kerkenraad van Amsterdam over. De kerkenraad belooft hierover met Wiersinga 'in gesprek te blijven'. En als Wiersinga een beroep naar Leiden aanvaardt wordt dit ook van de kerkenraad daar verwacht.

---

²⁴⁾ C. Veenhof, a.w., blz. 126.

²⁵⁾ J. Plomp, Een kerk in beweging, De Gereformeerde Kerken in Nederland na de tweede wereldoorlog, Kampen 1987. G. Dekker, De stille revolutie, De ontwikkeling van de Gereformeerde Kerken in Nederland tussen 1950 en 1990, Kampen 1992.

²⁶⁾ J. Plomp, a.w., blz. 49v.

* Verder hebben enkele synodes zich nog bezig moeten houden met bezwaren tegen NGB, art. 36, over de verhouding van kerk en staat, en tegen HC, v/a 80, over het onderscheid tussen het avondmaal en 'de paapse mis'. In beide gevallen werd uitgesproken dat de formuleringen van de belijdenis in bepaald opzicht niet meer voldeden, maar tot een wijziging van de belijdenis kwam het niet.

Het is duidelijk dat men binnen de GKN steeds meer moeite kreeg met de inhoud van de officieel aanvaarde belijdenis. De synode van 1971 sprak dan ook uit dat het van belang is "te trachten tot een eenparig geloofsgetuigenis te komen in een duidelijke taal en in verband met de vragen van deze tijd, als een mogelijke weg tot een nieuw belijden in gemeenschap des geloofs met het belijden der vaderen." De hoogleraren **G.C. Berkouwer** en **H.N. Ridderbos** hebben de kerken gediend met een geloofsgetuigenis. Maar dat heeft nooit de status van een 'vers' belijdenisgeschrift gekregen. De synode van 1977 bood het de kerken aan als een handreiking tot het belijden en als een samenvatting van de hoofdzaken van het kerkelijk belijden.

Maar als men niet tot een nieuw belijden kon komen, hoe stond het dan met de binding aan de aloude belijdenis? De synode van 1969 besluit een deputaatschap in te stellen dat moet onderzoeken "of en in hoever er buiten de wijze van inkleding en betoogtrant van de formulieren van enigheid nog andere factoren zijn, die in de weg staan aan het vragen van een 'volledige instemming' met deze belijdenisgeschriften". Het resultaat van dit onderzoek is de presentatie van een herzien ondertekeningsformulier geweest, waarin men belooft zich "in eenheid van het ware geloof, trouw te zullen houden aan het belijden der kerk, dat het voorgeslacht tot uitdrukking heeft gebracht in de drie algemene belijdenisgeschriften en in de drie formulieren van enigheid." Dit is een duidelijk soepeler formulering dan in het Dordtse formulier. In dit kader werd binnen de GKN veel gesproken over een 'dynamische binding' aan de belijdenis. Uitdrukkelijk werd uitgesproken dat niet elk ingaan tegen de Heilige Schrift tot leertucht hoefde te leiden. Maar in de praktijk is gebleken dat er in de GKN van leertucht nauwelijks of helemaal geen sprake meer is. Steeds meer wordt ook door synodes kritisch over leertucht gesproken. "Instemming met de leer en leertucht zijn in onze tijd nauwelijks of zelfs helemaal niet meer bruikbaar om het karakter van onze kerken te handhaven. Er is, werd gezegd, geen volstrekte duidelijkheid meer over de leer, daardoor is het ook moeilijk geworden elkaar eraan te houden. (...) Binnen de Gereformeerde Kerken is een toestand van pluraliteit ontstaan. (...) Aan de Schrift komt wel het hoogste gezag toe. Maar juist daarom moet de individuele uitlegger de ruimte hebben om een verklaring te geven die van de traditionele afwijkt. De geloofsgemeenschap moet bereid zijn zich door die enkeling te laten overtuigen. Alleen in uiterste gewetensnood, maar eigenlijk nooit, zou de kerk gebruik mogen maken van haar recht te beslissen welke uitleg de juiste is."²⁷⁾ Plomp acht het dan ook nauwelijks denkbaar dat in het huidige klimaat nog leertucht met toepassing van maatregelen als schorsing en afzetting zal worden uitgeoefend. Dekker constateert dat de afname van de betekenis van leer en belijden samenhangt met een verschuiving van orthodoxie naar ethicalisme, d.w.z. ethische opvattingen worden belangrijker dan orthodoxe leerstellingen. Het belangrijkste, zo niet meest kenmerkende van het christelijk geloof wordt minder gezien in het instemmen met bepaalde leerstellingen dan in het op de juiste wijze leven. Waarbij wel moet worden aangetekend dat eveneens de wijze van leven duidelijk een verandering heeft ondergaan. Dekker stelt vast dat ook de levensstijl die vroeger als typisch gereformeerd gold voor een groot deel is verdwenen.

De Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt)

---

²⁷⁾ J. Plomp, a.w., blz. 186.

In het conflict dat leidde tot de breuk in de GKV aan het eind van de jaren zestig speelde ook de binding aan en de betekenis van de belijdenis een grote rol. En daardoor werd duidelijk dat de GKV meer en meer in confessionalistisch vaarwater terecht waren gekomen. Dit, zoals gezegd, in afwijking van de beweging binnen de ongedeelde GKN die tot het ontstaan van de GKV had geleid. Deze confessionalistische geest openbaarde zich in verschillende kwesties, die toen speelden, waarvan ik er twee wil noemen.

De eerste kwestie is die van de 'Open Brief', die door vijftientig leden van de GKV geschreven werd aan de gemeente van **ds. A. v.d. Ziel**, de 'Tehuisgemeente' in Groningen, die rondom deze predikant gevormd was uit protest tegen de schorsing en afzetting van deze predikant. Aanleiding tot deze tuchtprocedure was het feit dat ds. Van der Ziel tegen de wil van zijn kerkenraad, de kerkenraad van Groningen-Zuid, in samensprekingen had gevoerd met de kerkenraad van de GKN ter plaatse. De kerkenraad van Groningen-Zuid had hem 'in eigen verantwoordelijkheid' geschorst. Op de Generale Synode van Rotterdam/Delfshaven (1964/5) was dit schorsingsbesluit met de kleinst mogelijke meerderheid van 14 tegen 13 stemmen bevestigd. De 'Open Brief' was allereerst bedoeld ter bemoediging van ds. Van der Ziel en de Tehuis-gemeente. Tegelijk was ze een hartekreet van protest tegen de overheersende geest in de GKV die steeds meer als benauwend werd ervaren.

In deze 'Open Brief' komt de confessie op twee manieren ter sprake. In de eerste plaats nemen de ondertekenaars afstand van een bepaalde interpretatie van (een onderdeel van) de confessie, die ze zich als de enig juiste opgedrongen voelden. In geding is hier de uitleg van de artikelen van de N.G.B. over de kerk. Ze schrijven: "De vrijmaking vond plaats overeenkomstig art. 28 N.G.B. Het zou geweest zijn een zich voegen bij de ene ware kerk, die onze geloofsbelijdenis conform de Schriften kent. (...) Zo werd het tot een confessionele aangelegenheid herleid, dat de bedding van Christus' kerkvergaderende activiteit via de vrijgemaakte kerken loopt. Zodanig, dat wie in deze stroom wil meegenomen worden, zich met de vrijgemaakte kerken heeft te verenigen. Alsook, dat wie hereniging zoekt met gescheiden broeders, uit de koers raakt. Want wie niet met Christus vergadert, die verstroot. Doordat dit vrijmakingsgeloof zo met confessioneel gezag bekleed wordt, wordt dit geloof voor velen onder ons wel zeer verbindend."²⁸⁾

In de tweede plaats komt de confessie als zodanig ter sprake. Men stelt zich de vraag wat de betekenis van de belijdenis is in de twintigste eeuw. "Wij schrijven nu vanuit de kerkelijke situatie in het jaar 1966. De situatie van gescheurdheid van het reformatorische volksdeel in Nederland, dat zich eens liet vergaderen op het fundament van Gods Woord en de drie formulieren van enigheid, samenlevend naar de regels van de Dordtse Kerkenordening; de situatie tevens, waarin dat volk, in velerlei stijl bouwend op dit fundament, zoekt naar de grenzen van zijn kerkelijke gemeenschap; waarin gestuwd naar het niveau van denken in wereldproporties ieder zich afvraagt, of het historisch fundament van de Nederlandse Gereformeerde Kerken ook samenvalt met het fundament van de heilige, algemene, Christelijke Kerk. Zo ja, hoe is dan de verhouding tot andere kerken in binnen- en buitenland, die kennelijk Gods kinderen vergaderen, maar die niet onze belijdenisgeschriften hebben, noch onze samenlevingsregels kennen? Zo neen, hoe heeft dat dit historisch fundament in eigen gemeenschap en naar buiten te functioneren? Wij zijn van oordeel, dat de kerkelijke werkelijkheid door deze probleemstellingen in de toekomst zal worden bepaald."²⁹⁾ De opsteller van de "Open Brief", **ds. B.J.F. Schoep**, werd als afgevaardigde van de P.S. van Noord-Holland naar de Generale Synode van Amersfoort-West 1967 niet geaccepteerd, omdat men hem op grond van deze pas-

²⁸⁾ A.A.W. Bolland, Rondom de "Open Brief", Artikelen, reacties en besluiten n.a.v. de "Open Brief", Vlaardingen 1967, blz. 8v.

²⁹⁾ A.A.W. Bolland, a.w., blz. 16.

sage verweet de belijdenis discutabel te stellen. Dit gebeurde ondanks het feit dat ds. Schoep in zijn verweerschrift stelde: "In de bewuste passage wordt niet anders dan constaterend van een algemeen aanwezige vraagstelling gesproken, die blijkens de gebruikte uitdrukkingwijze en gelezen in haar verband aan de orde stelt: 1. of dáár alleen een Christelijke kerk wordt aangetroffen, die de volheid van belijden kent, die de Gereformeerde kerken in haar belijdenisgeschriften hebben weergegeven; of dat men ook van een Christelijke kerk kan spreken, waar men niet naar inhoud zó uitvoerig belijdt als in de Gereformeerde kerken geschiedt. 2. of men dáár ook een Christelijke kerk aantreft, die op enig punt anders belijdt dan de Gereformeerde kerken; of dat men moet stellen, dat te allen tijde een van het belijden der Gereformeerde kerk afwijkende kerk geen Christelijke kerk is. Deze geconstateerde vraagstelling stelt in geen enkel opzicht de inhoud van het gereformeerd belijden disputabel. Terwijl men zelf gelooft, dat alle artikelen en stukken der leer in de Drie Formulieren van Enigheid in alles met Gods Woord overeenkomen (vergelijk het ondertekeningsformulier voor Dienaren des Woords), wordt er alleen gevraagd naar de verhouding van de Gereformeerde kerken tot andere kerken als ware kerken in binnen- en buitenland, die minder of op enig punt anders belijden.³⁰⁾ Ondanks dit verweer besluit de synode "uit kracht van de belijdenis der waarheid ds. B.J.F. Schoep niet te ontvangen als lid van deze gereformeerde generale synode"³¹⁾.

De tweede kwestie waarin de binding aan de belijdenis een kardinale rol speelde was de zaak-Telder. **Ds. B. Telder** van Breda had in 1960 zijn boek *Sterven, en dan?* gepubliceerd waarin hij kritiek uitte op de algemeen aanvaarde voorstelling, dat de zielen van Gods gelovige kinderen onmiddellijk na hun sterven in de hemel worden opgenomen. Telder tekende ook openlijk bezwaar aan tegen antw. 57 van de H.C., waarin gesteld wordt "dat ... mijn ziel na dit leven van stonden aan tot Christus, haar Hoofd, zal opgenomen worden". Telder werd beschuldigd van afwijking van de belijdenis en van schending van zijn belofte via het ondertekeningsformulier niets tegen de belijdenis te zullen leren of schrijven. Dit leidde tot felle discussies binnen de classis Noord-Brabant/Limburg en de Particuliere Synode van het Zuiden. Deze discussies spitsten zich toe op de vraag wat het 'in alles' ("dat al de artikelen en stukken der leer ... in alles met Gods Woord overeenkomen) in het Dordtse ondertekeningsformulier betekende. Van de kerkenraad van Breda (waar inmiddels **ds. K.C. Smouter** predikant was) werd geëist te verklaren: "Wij achten de belijdenisgeschriften **in alles** in overeenstemming met Gods Woord, en beloven daartegen niet te zullen leren"³²⁾ De kerkenraad sprak in een verklaring uit van oordeel te zijn dat met het 'in alles' niet elke letter of komma van de confessie bedoeld was, noch elke term of begrip waarvan de opstellers zich bedienden, maar dat het ging om de artikelen en stukken der leer daarin (in de confessie) begrepen. De kerkenraad wenste zich volledig aan de inhoud van de confessionele leer te binden. Overigens was de kerkenraad wel van mening dat de formulering van antw. 57 H.C. behoorde tot de bindende leer en men verklaarde zich dan ook bereid de kerkelijke weg te gaan.³³⁾ Deze verklaring is door de GKV tot schibbolet gemaakt. Wie deze verklaring aanvaardde werd als confessioneel onbetrouwbaar buiten het verband van de GKV geplaatst. Zo oordeelden de kerkelijke vergaderingen tot aan de generale synodes toe. "Men kan dus stellen dat de verschillen tussen gereformeerd (vrijg.) en nederlands-gereformeerd op het punt van de binding aan de confessie duidelijk worden in de houding ten opzichte van bovengenoemde Verklaring."³⁴⁾

³⁰⁾ A.A.W. Bolland, a.w., blz. 115v.

³¹⁾ A.A.W. Bolland, a.w., blz. 109.

³²⁾ G. v.d. Brink/H.J. v.d. Kwast, Een kerk ging stuk, Amsterdam 1992, blz. 142.

³³⁾ G. v.d. Brink, Het schisma liegt, Amsterdam 1966, blz. 46.

³⁴⁾ G. v.d. Brink/H.J. v.d. Kwast, a.w., blz. 142.

De Nederlands Gereformeerde Kerken

Er is in het verleden meer dan eens gesproken en geschreven over de vraag wat eigenlijk de identiteit is van de Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK). Misschien zou die gezocht kunnen worden in de keuze van een positie, die niet lijdt aan de geest van een te grote confessionele vrijheid zoals we die in de GKN zagen ontstaan noch aan een enghartig confessionalisme zoals dat - in elk geval in de jaren zestig - in de GKV de sfeer bepaalde. Overigens is dit vrijgemaakte confessionalisme ongetwijfeld mee te verklaren als een reactie op de koers die men de GKN al zag varen. En men was doodsbenauwd dat de latere Nederlands Gereformeerden de kerken ook in die richting probeerden te duwen.

Toen de NGK na de gestreden strijd van de jaren zestig probeerden te komen tot consolidering van het kerkverband, werden velen geplaagd door de vrees nog eens weer het slachtoffer te worden van bindingen die de vrijheid in Christus ontoelaatbaar zouden belemmeren. Dat uitte zich allereerst in de huiver bij diverse kerken om weer een kerkordelijk geregeld kerkverband met elkaar aan te gaan. Toen duidelijk werd dat de overgrote meerderheid van de kerken toch weer naar de één of andere vorm van kerkverband toe wilde, werd al heel snel een verklaring opgesteld waarin werd uitgesproken dat het al of niet meedoen aan deze kerkordelijke regeling geen oorzaak van verwijdering zou mogen worden. Deze verklaring is de zgn. *Preambule* van ons *Akkoord van Kerkelijk Samenleven* (AKS).³⁵ In deze *Preambule* is duidelijk gemaakt, dat niet de band van een kerkorde, maar de binding aan de gereformeerde leer ons als kerken wezenlijk verenigt. "Zoals sedert de dagen van de Reformatie in de 16de eeuw de eenheid van de kerken allereerst en ten diepste bestond in hetzelfde geloof, in de gehoorzaamheid aan het Woord van God en in de gemeenschappelijke belijdenis, zo willen de Gereformeerde Kerken in Nederland, die in deze vergadering bijeen zijn, elkaar als opnieuw beloven - zich gevend eerst aan de Here en ook aan elkaar - zich aan het Woord van God en aan de belijdenis van de kerk van alle eeuwen te houden. Zij verklaren in dat belijden van de Waarheid van de Heilige Schrift, zoals in de drie Formulieren van Enigheid is uitgedrukt, haar eenheid en de grond voor haar samengaan te vinden."

In het AKS werd een artikel gewijd aan de verplichte ondertekening van de belijdenisgeschriften. Het was art. 17 dat als volgt luidde: "De ambtsdragers zullen de drie Formulieren van Enigheid (t.w.: de NGB, de HC en de DL) ondertekenen als blijk van hun instemming met de leer van de kerk. Indien een ambtsdrager de ondertekening weigert of niet langer voor zijn rekening kan nemen, zal de uitoefening van zijn ambt worden opgeschort tot hij zich nader zal hebben verklaard ten genoegen van zijn kerkenraad. Ook zij die door een regionale vergadering beroepbaar zijn gesteld, of het recht hebben verkregen een opbouwend woord te spreken, zullen door de ondertekening van de drie Formulieren van Enigheid in die vergadering hun instemming met de leer van de kerk betuigen." Van een speciaal daarvoor bestemd ondertekeningformulier was in dit artikel geen sprake. In meerdere regio's gebruikte men echter nog gewoon het Dordtse formulier. Maar in andere volstond men met de vraag om zonder meer de belijdenisgeschriften te ondertekenen.³⁶)

Door geestverwante kerken in binnen- en buitenland werd deze praktijk toch aanvoeld als een afwijking van een vertrouwde en gewenste lijn. Met name in de kontakten met de Gereformeerde Kerke van Suid-Afrika (GKSA), de zgn. Dopperkerken, werd dit als een knelpunt in de onderlinge relaties naar voren gebracht. Maar ook in de gesprekken met de Christelijke Gereformeerde

---

³⁵) Zie bijlage.

³⁶) Daarnaast wordt in art. 30 gesproken over de schorsing van een predikant in geval van afwijking van de leer. "Wanneer een ambtsdrager een onschriftuurlijke leer brengt of een andere openbare grove zonde bedrijft, zal hij door de kerkenraad in zijn dienst worden geschorst of daarvan worden afgezet." Zie ook de bijlage.

Kerken en de GKV bleek dit telkens weer een heikel punt. Dit leidde tot het besluit van de L.V. van Ede 1991 een commissie in te stellen die de kritiek van de GKSA moest toetsen. In geding was hierbij ook de vraag in hoeverre (het toezien op) de binding aan de confessie een zaak van het kerkverband was of alleen van de kerkenraad van een bepaalde predikant. De commissie, die rapporteerde aan de L.V. van Apeldoorn 1994/5, hield zich bezig met de vraag of er rechtens een situatie mogelijk zou zijn, waarbij een predikant substantieel afwijkt van de confessie, zijn kerkenraad daarmee genoeg neemt en de zusterkerken in haar meerdere vergaderingen zich daarmee niet zou mogen inlaten. Dat zou naar het oordeel van de commissie independentistisch zijn. De commissie stelde daarom voor het volgende aan art. 17 AKS als derde zin toe te voegen: "De kerkenraad zal hiervan mededeling doen en desgewenst nader rekenschap geven aan de zusterkerken, in regionale vergadering bijeen." Dit voorstel is door de L.V. van Apeldoorn aanvaard.

De commissie hield zich ook bezig met de aard van de ondertekening van de belijdenis. Ze stelde vast dat in art. 17 niet naar een formulier verwezen werd, zoals dat in de oude Dordtse Kerkorde en binnen andere kerkverbanden wel gebeurt. De commissie bezon zich in dit verband op de verhouding tussen Schrift en belijdenis. Ze onderstreepte nog eens nadrukkelijk dat geen menselijk geschrift met Gods Woord gelijk mag worden gesteld. Dat is immers zelfs een wezenlijk onderdeel van het gereformeerde belijden (art. 5-7 N.G.B.) "Deze wezenlijke ondergeschiktheid houdt dan ook in, dat de mogelijkheid om de belijdenisgeschriften te kritiseren vanuit Gods Woord, niet mag worden afgesneden. Confessioneel gezien moet de kerk van Christus zich hoeden voor vrijzinnigheid, zowel als voor confessionalisme; kerkrechtelijk gezien voor independentisme, zowel als voor hiërarchie.³⁷⁾ Of deze binding nu via een ondertekeningsformulier moest plaats vinden, daarover was men het binnen de commissie niet eens. Een meerderheid voelde daar wel voor en gaf daarvoor de volgende argumenten:

- * Ook in kerkelijke verhoudingen is het goed dat zo duidelijk mogelijk is, wie waartoe bevoegd is, op welke wijze gehandeld moet worden en welke gevolgen die handelingen kunnen hebben.
- * Een speciaal formulier biedt meer en betere mogelijkheden om uitdrukking te geven aan het wezenlijk geestelijk karakter van de binding.
- * Het niet (meer) hebben van een ondertekeningsformulier betekent historisch gezien een stilzwijgende afschaffing en geeft onnodig verwijdering ten opzichte van andere gereformeerde kerken in de wereld.
- * Handhaving van een ondertekeningsformulier is een geëigend middel om tegemoet te komen aan kritiek van o.a. de GKSA.³⁸⁾

Tussen de voorstanders van een ondertekeningsformulier in de commissie is er dan weer verschil van mening over de vraag of het klassieke formulier van Dordt moet worden gehandhaafd, of dat dit formulier in een nieuwe versie aan de kerken moet worden voorgelegd. Uiteindelijk is door de commissie gekozen voor de laatste optie. Aan de L.V. van Apeldoorn werd een concept van een nieuw ondertekeningsformulier aangeboden. In de bespreking van de voorstellen van de commissie blijkt er bij diverse afgevaardigden angst te bestaan dat de wijziging in art. 17³⁹⁾ en het herinvoeren van een ondertekeningsformulier een teken is van een verschuiving in de richting van hiërarchie en synodocratie. En op een voortgezette L.V. waarop alle kerken rechtstreeks vertegenwoordigd zijn

---

³⁷⁾ Akta Landelijke Vergadering Nederlands Gereformeerde Kerken Apeldoorn 1994-1995, blz. 98.

³⁸⁾ Akta Apeldoorn, blz. 99.

³⁹⁾ Zie bijlage.

wordt uiteindelijk besloten niet verder te gaan dan het door de commissie voorgestelde (en geamendeerde) nieuwe formulier⁴⁰⁾ niet aan de kerken voor te schrijven, maar dringend aan te bevelen. Voorzover ik dat in de kerkelijke pers heb kunnen nagaan hebben zeven van de twaalf regio's het nieuwe formulier daadwerkelijk in gebruik genomen.

B. Elementen van het gesprek

Onder A. hebben we in grote lijnen de geschiedenis gevolgd van de omgang met de belijdenis vanaf de zestiende tot de twintigste eeuw. Daarbij kwamen een aantal elementen in vrijwel alle genoemde perioden naar voren. Ik noem er vier:

- * Wat is precies de functie van de belijdenis?
- * Tot hoever gaat de binding aan de belijdenis?
- * Welke ruimte laat de binding aan de belijdenis aan de enkeling?
- * Welke gevolgen heeft de historische bepaaldheid van de belijdenis?

Functie van de belijdenis

Al vanaf het ontstaan van de belijdenisgeschriften - en zeker de reformatorische - is er sprake van meerdere aspecten aan het functioneren van de belijdenis. De ene keer wordt ze gezien als een banier die tegenover de overheden wordt opgeheven, d.w.z. als een getuigenis naar buiten. Een andere keer wordt gewezen op haar grondslagkarakter. Of ze wordt geacht dienst te doen om zich te distantieëren van kettters en tot de bewaring van de eenheid van Gods Woord. Want elke ketter heeft immers zijn letter, die hij zo prest en pusht dat daardoor de eenheid van de Schrift gebroken wordt. De belijdenis doet dan dienst als een verdedigingswerk. Ook heeft de belijdenis, en zeker de catechismus, van meetaf aan een opvoedend karakter gehad. In de dagen van het los komen uit de duisternis van de middeleeuwse Roomse Kerk bewees de belijdenis goede diensten in de onderwijzing van de mensen in de waarheden van de Schrift.

Soms krijg je ook de indruk dat de belijdenis dienst moest doen om een bepaalde orde binnen de eigen kerk te bewaren. Dat komt b.v. naar voren in een conflict dat **Calvijn** in Genève heeft gehad met **Castellio**. Het ging over de vraag of Castellio in Genève predikant kon worden. Calvijn en zijn collega's zagen hem graag in deze dienst. Maar toen hij werd onderzocht in de leer waren er twee punten van verschil tussen hem en de anderen. Castellio rekende het boek Hooglied niet tot de Schrift. En ook was hij het niet eens met de uitleg van Christus' nederdaling ter helle, zoals die door Calvijn en de anderen gegeven werd. Calvijn schrijft zelf over dit gesprek met Castellio: "Aanvankelijk trachtten wij hem te overtuigen van het gegronde van onze voorstelling van zaken, zo goed wij konden. Toen we daarmee echter niet verder kwamen, probeerden we een andere methode. We toonden hem aan, dat de geloofsblijdenis niets anders wilde zijn en tot geen ander doel was opgesteld dan dat er een korte samenvatting van het Christelijk geloof zou bestaan, die de gezonde leer bevat en het volk over die dingen onderricht, die het meest nodig zijn tot zaligheid. Zo behoorde hij zich alleen maar hier hiermee tevreden te stellen, dat onze geloofsvoorstelling niet anders dan gezonde, vrome leer bevat en geschikt is tot opbouw van de gemeente. Wij berispen immers ook andere kerken niet, die dit punt anders verklaren. *Slechts daarvoor willen we zorgen, dat niet in onze kerk door verschillende voorstellingen groot onheil zou ontstaan* (cursivering van mij - JCS)."⁴¹⁾

En dat schijnt ook het gevoel te zijn geweest van **Trigland**, één van de meest fervente verdedigers van de Synode van Dordt tegenover de Remonstranten. Op de vraag met welke bedoe-

⁴⁰⁾ Zie bijlage.

⁴¹⁾ Geciteerd via L. Praamsma, De belijdenis in de crisis, Wageningen z.j., blz. 52v.

ling de belijdenisgeschriften moeten worden ondertekend antwoordt Trigland dat men dat moet doen in de overtuiging dat ze overeenkomen met Gods Woord. Maar stel dat iemands afwijkende gevoel conform Gods Woord is? Dan, zegt Trigland, kan zo iemand wel gelijk hebben, maar hij kan intussen toch geen predikant van de Gereformeerde Kerk zijn "want die, soo lange sy in die bekentnisse staet en kent geen andere Leeraers voor de hare als die selve hare bekentnisse houden voor Schriftmatick."⁴²⁾

Om nog even terug te keren naar Calvijn, hoezeer hij de belijdenis kennelijk van belang acht voor binnenkerkelijk gebruik, kan blijken uit zijn opstelling tegenover de Lutherse kerk. Het is bekend dat Calvijn van harte instemde met de Augsburgse Confessie, hoewel hij de Lutherse avondmaalsleer resoluut afwees. Maar ondanks dat verklaarde hij zich eensgestes met de Lutherse als belijders van hetzelfde evangelie. Dat blijkt ook wel uit al zijn pogingen om met hen tot grotere eenheid te komen. Toch keurde hij het niet goed wanneer een Gereformeerde gelovige zonder meer lid werd van een Lutherse kerk. In een brief van 1563 aan de vluchtelingengemeente van Wesel die hem om advies vroeg omdat de raad van de stad hen gevraagd had de Lutherse belijdenis te ondertekenen schrijft hij, nadat hij eerst een aantal punten heeft aangewezen waarin deze belijdenis niet correct is: "Denn - um offen zu reden - wenn Ihr das Schriftstück, so wie es vorliegt, annehmt, so is das - wir wagen den Ausdruck - ein indirektes Verleugnen der Wahrheit Gottes, die uns doch teurer sein sollte als jeder Wohnsitz der Welt, ja unser eignes Leben."⁴³⁾ Hoewel de Lutherse kerk in Calvijns ogen hetzelfde evangelie belijdt, zijn er toch zulke punten van verschil tussen beide kerken dat je daar zo maar niet overheen kunt stappen. Een merkwaardig staaltje van oecumenische gezindheid en confessionele stelligheid!

Het ondertekeningsformulier dat door de L.V. van Apeldoorn dringend aan onze kerken is aanbevolen heeft duidelijk een aantal van de reeds genoemde elementen in zich opgenomen. Daar wordt over de belijdenis gesproken als "getrouwe onderwijzing in en verdediging van de waarheid der Schrift" en verder als "getuigenis van ons geloof en richtsnoer voor onze ambtsbediening, te weten de prediking van het evangelie, de handhaving van de rechte leer en de weerlegging van de bestrijding van dwaalleringen."

In de discussies over de betekenis van de belijdenis in haar verhouding tot de Schrift wordt wel eens gesteld, dat door predikanten te binden aan een specifieke belijdenis de Schrift wordt miskend in zijn genoegzaamheid. Hier lijkt een bepaald spanningsveld te bestaan in het gereformeerde gedachtegoed. Enerzijds is het een duidelijk beginsel van de Reformatie dat de ware kerk daar gevonden wordt, waar men de ware leer belijdt. Maar anderzijds behoort juist tot dat belijden dat de Schrift zelf de enige, maar ook genoegzame en duidelijke bron van de geopenbaarde waarheid is. Het ene wijst op de noodzakelijkheid van een belijdenis, het andere op de beperktheid van zo'n belijdenis. Vaak wordt de relatie tussen de Schrift en de belijdenis uitgedrukt in de tweeslag van *norma normans* en *norma normata*. De Schrift is de normerende norm en blijft als zodanig boven de belijdenis staan. Er is van de belijdenis steeds weer een beroep op de Schrift nodig. Dit is een principeel onderscheid dat nooit uit het oog mag worden verloren.

Maar waarom dan toch een belijdenis naast de Schrift? Waarom niet met de Schrift alleen volstaan? Met name ook vanuit evangelische hoek wordt deze vraag meermalen gesteld. Daar acht men het hebben van een kerkelijk geijkte belijdenis volkomen overbodig. Voor een antwoord op deze vraag grijp ik graag terug naar de TSB-traditie waarin wij staan door te verwijzen naar wat hierover is gezegd door onze nog maar recent teruggetreden studiebegeleider **drs. H. Smit** in zijn lezing *Woord en belijdenis*. Hij benadert deze vraag vanuit de praktijk van het kerkelijk leven. Ge-

⁴²⁾ L. Praamsma, a.w., blz. 8.

⁴³⁾ R. Schwarz, Johannes Calvins Lebenswerk in seinen Briefen, III, Neukirchen 1962, blz. 1210.

steld dat iemand zich wil verweren tegen een bepaalde dwaling, die van het wetticisme of die van de nieuwe gnostiek. Dan kan men dat doen met een beroep op de Schrift alleen. Maar wie dat doet kan volgens Smit worden gevraagd naar zijn 'systeem van tekst-selektie'. "Berust deze selectie niet weer op de analyse van de tegenstander? En is deze analyse niet weer gevolgd door het opmerken van de analogie tussen het **toen** van Paulus en het **nu** van vandaag? Hoeveel mensenwerk zit er niet - verzwegen - in de recitatie (van de geselecteerde Schriftwoorden - JCS) verborgen! (...) Maar ... heeft men dan niet stilzwijgend gedaan wat onze belijdenisformulieren 'met opgaaf van redenen en overwegingen' hebben gedaan?"⁴⁴) Heeft inderdaad niet elke kerkelijke gemeenschap die het hebben van een bepaalde belijdenis verwerpt in de praktijk toch niet haar eigen ongeschreven belijdenis? Men kan wel beweren zich rechtstreeks op de Bijbel zelf te beroepen, maar men miskent dan al te gemakkelijk dat de wijze waarop men dan de Bijbel leest gestempeld is door een bepaalde traditie. En het is juist aan te bevelen die traditie expliciet te maken.

Tenslotte in dit kader een enkele opmerking over de aanduiding van de belijdenis als 'regel des geloofs'. Deze uitdrukking wordt o.a. door **H. Bavinck** gebruikt in zijn *Gereformeerde Dogmatiek*. "De kerk is bijna van het begin, d.i. van den aanvang der tweede eeuw af eene belijdeniskerk geweest, die haar eenheid had in den allen gemeenschappelijken regel des geloofs... (...) Eene kerk kan ook in een wereld vol leugen en bedrog niet zonder een regel des geloofs bestaan, wordt, gelijk de historie vooral in deze eeuw leert, zonder een vaste belijdenis aan allerlei dwaling en verwarring ten prooi, en onderworpen aan de tirannie van bovendrijvende richtingen en meeningen.⁴⁵) Wanneer daarmee bedoeld is dat de belijdenis een - zij het menselijke - maatstaf is voor de geloofsleer is deze uitdrukking m.i. te billijken. De belijdenis kan zeker gelden als een regel voor de prediking en voor het onderwijs. Maar als ze wordt uitgelegd als een canon voor de waarheid van het geloof, dan wordt daarmee de belijdenis teveel eer bewezen. In het laatste geval wordt haast gesuggered "dat de belijdenis de waarheid als zodanig bevat en dat zij de waarheid oplegt aan de mens. Dat zijn gedachten, die meer in een episcopale en papale, dan in een presbyteriale kerk passen. De paus en de bisschop hebben de waarheid en leggen haar van boven af op aan de mens."⁴⁶) Daarom mag de belijdenis nooit worden tot voorwerp van ons geloof, maar moet ze voortdurend worden gezien als een uitdrukking van ons geloof. Hierin ligt de waarheid van het woord dat het ons moet gaan om de religie der belijdenis, d.w.z. de belijdenis als formele autoriteit is niet belangrijk, maar haar inhoud, dat wat ze belijdt. Het zou daarom onmogelijk moeten zijn dat een kerk ooit iemand veroordeelt louter en alleen omdat hij op enig punt van de belijdenis afwijkt. In zo'n geval zal duidelijk moeten zijn dat zijn afwijking van de belijdenis samenhangt met een aperte tegenspraak van Gods Woord.

Binding - tot hoever?

Wat door de jaren heen steeds weer stof tot discussie leverde was de zinsnede uit het Dordtse ondertekeningsformulier, waarmee de ondertekenaars verklaren te geloven dat "al de artikelen en stukken der leer ... in alles met Gods Woord overeenkomen". Velen legden dit uit met de bekend geworden terminologie van **Groen van Prinsterer**, dat dit een onbekrompen en ondubbelzinnige binding betekent. Wat dat onbekrompen betreft wilde Groen zelf b.v. duidelijk afstand nemen van een z.i. te star doorgevoerde predestinatie-leer. Maar om wat dichter bij huis te blijven, we hebben gezien dat aan het ontstaan van onze kerken een heftig meningsverschil over de interpretatie van dit 'in alles' ten grondslag ligt, waarbij deze woordjes door de meerderheid wel heel

⁴⁴) J. Bouma e.a., Begeleidend schrijven, Amsterdam 1994, blz. 114.

⁴⁵) H. Bavinck, Gereformeerde Dogmatiek, deel IV, 2e druk, Kampen 1911, blz. 459.

⁴⁶) A.A. van Ruler, Theologisch Werk, deel. VI, Nijkerk 1973, blz. 93.

dit 'in alles' ten grondslag ligt, waarbij deze woordjes door de meerderheid wel heel massief werd opgevat.

We raken hier aan de vraag of het geoorloofd is om onderscheid te maken tussen fundamentele en niet-fundamentele artikelen van de gereformeerde leer. Heel instructief is wat **Bavinck** daarover schrijft in zijn *Gereformeerde Dogmatiek*. Hij maakt duidelijk hoe dit onderscheid a.h.w. gegeven was met de vrucht van de Reformatie. "Het groote aantal van kerken, die successief uit de Reformatie voortkwamen en in verschillende artikelen van elkander afweken, bevorderde de onderscheiding tusschen wezenlijke en bijkomstige elementen in de openbaring. (...) Zoo ontstond de leer van de articuli fundamentales."⁴⁷⁾ Bavinck signaleert het streven om deze artikelen centraal op te vatten en ze te groeperen rondom de persoon van Christus. De Gereformeerde en Lutherse theologen werden hierover aangevallen door de Roomsens. Zij vroegen waar God in zijn woord zelf onderscheidt tussen wezenlijke en bijkomstige waarheden. Waar haalde men het recht vandaan om in de goddelijke openbaring fundamenteel van niet-fundamenteel te scheiden? En wie zal uitmaken wat tot het ene of tot het ander gerekend moet worden? Het geloof heeft toch al wat God geopenbaard heeft tot voorwerp? Met deze vragen brachten zij hun tegenstanders "in geen geringe verlegenheid". Bavincks eigen antwoord op deze vragen gaat in op een verschillend geloofsbegrip dat Roomsens en Protestantens hanteren. "Bij Rome is het geloof toestemming aan allerlei geopenbaarde waarheden, die artikelsgewijze kunnen opgeteld worden en in den loop der tijden in aantal zijn toegenomen. Maar de Reformatie vatte het geloof op als fides specialis, met een bijzonder centraal object, de genade Gods in Christus; hier was eene optelsom van artikelen, wier kennis en toestemming ter zaligheid noodig was, niet mogelijk meer. Het geloof is eene persoonlijke verhouding des menschen tot Christus; het is organisch en heeft de additie, de quantiteit afgelegd. Rome moest daarom een minimum bepalen, zonder hetwelk van geen zaligheid sprake kan zijn; bij de Reformatie is het geloof een vertrouwen op de genade Gods en dus voor geen berekening meer vatbaar."⁴⁸⁾ Zoals Luther een canon in de canon van de Schrift gebruikte, nl. *was Christum treibet*, dat is zeker op de confessie van toepassing. Deze overtuiging kon Bavinck brengen tot een gezonde relativering van de belijdenis. In een geschrift van heel andere aard zegt hij dan ook dat een op schrift gestelde confessie zich meestal beperkt tot uiteenzetting van de verschillen tussen de diverse kerkelijke denominaties en groepen. Maar "in de ongeschreven artikelen, in de gebeden, in de vruchten des geloofs, in de werken der barmhartigheid komt eene treffende overeenstemming aan het licht. De onvolkomen belijdenis der lippen laat menigmaal aan het geloof des harten geen recht wedervaren."⁴⁹⁾

Door de strijd die in de vorige eeuw gevoerd is rondom de vraag die door het Algemeen Reglement van 1816 is opgeworpen - of men instemde met de belijdenis voorzover (*quatenus*) of omdat (*quia*) ze met Gods Woord overeenstemt - kan elk voorbehoud dat men maakt bij voorbaat verdacht worden. Zoals ook jarenlang elke roep om evangelische gezangen in de eredienst als een aanval op een goed Gereformeerde traditie werd gezien, omdat de Afgescheidenen zich in de vorige eeuw tegen een bepaald soort evangelische gezangen teweer stelden. Maar door menig onverdacht Gereformeerde voorman is erop gewezen, dat er ook van een toelaatbaar *quatenus* sprake kan zijn. We zagen al dat **Groen van Prinsterer** te kennen gaf voor een *quatenus* niet bang te zijn, wanneer de aard van dit *quatenus* voldoende waarborg tegen misbruik biedt (zie boven, pag. 5). Ik herinner ook aan de geciteerde opmerking van **K. Schilder** pag. 10.

Enkeling en gemeenschap

⁴⁷⁾ H. Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek*, deel I, 2e druk, Kampen 1906, blz. 658v.

⁴⁸⁾ H. Bavinck, a.w., blz. 660v.

⁴⁹⁾ H. Bavinck, *De offerande des lofs*, 's Gravenhage z.j., blz. 66.

Wat de vrijzinnige theologen van de vorige eeuw een doorn in het oog was, was het feit dat zij door een handtekening in hun geweten gebonden zouden worden bepaalde dingen te geloven. Iemand als **Hofstede de Groot** ontkende ten enenmale dat een kerk de vrijheid heeft een bepaalde leer vast te stellen, waarmee men zich van anderen onderscheidt. Het recht van leraar te zijn berust alleen bij de Heer van de kerk. Hij acht het een geraffineerde, maar ook verschrikkelijke dwang dat men het geweten beangst door te durven verzekeren bij welke leerstellingen alleen de eeuwige zaligheid te verkrijgen zou zijn. Hofstede de Groot en anderen kwamen op voor het recht van het individu om er eigen inzichten en overtuigingen op na te houden en die ook te ventileren. Daartegenover is door de orthodoxie steeds gesteld dat leervrijheid onvermijdelijk hoordwang is. Het gemeentelid wordt dan gedwongen te luisteren naar die eigen inzichten en overtuigingen van zijn predikant, waar hij het totaal mee oneens kan zijn.

Dit raakt de verhouding van de enkeling en de gemeenschap waar hij deel van uitmaakt. In hoeverre is de enkeling door zijn ondertekening van de belijdenis gedwongen zijn geweten geweld aan te doen? In hoeverre kan hij zijn vrijheid bewaren? Een wel heel radicale, maar nogal bedenkelijke oplossing van dit probleem kwam ik tegen bij **Franz Overbeck** (1837-1905), een goede vriend van **Nietzsche**. Overbeck behoorde in Duitsland als leerling van **F. Chr. Baur** tot de vertegenwoordigers van de moderne theologie. Dat bracht ook hem uiteraard in botsing met de belijdenis van zijn kerk. Hij behandelt dat probleem in zijn *Über die Christlichkeit unserer heutigen Theologie*. Hij merkte dat in de praktijk talloze jonge mensen wel theologie wilden gaan studeren, maar er van terug schrokken omdat ze een *Ordinationsgelübde* moesten afleggen. Z.i. kon dit euvel langs twee wegen worden omzeild: óf door de verandering van die gelofte, óf door erkenning van een persoonlijk esoterisch standpunt van de wetenschappelijk gevormde geestelijke naast het exoterische standpunt dat hij inneemt tegenover de gemeente. Overbeck stelt dat zo'n gevraagde gelofte op twee manieren bindt, nl. het persoonlijk geloof van hem die de gelofte aflegt en zijn ambtelijke uitingen. Hij acht het onmogelijk de gelofte zo te veranderen, dat beide vrij gelaten worden. Want dat zou de doodsteek zijn voor het doel van zo'n gelofte, nl. de bescherming van de gemeenschap tegen het individu. En kennelijk hecht Overbeck daar grote waarde aan. Hij ziet daarom maar één mogelijke oplossing: "in diesen Gelübden die individuelle Überzeugung frei zu geben, aber ihre amtliche Aeusserung zu binden."⁵⁰⁾ Hij pleit er voor dat iedere predikant zijn theologie voor zichzelf houdt en een geloof, dat hij zelf als wetenschapper niet nodig heeft, rustig laat bestaan. "Einmal entvölkert unsere Kirchen nichts so sehr, als dass man es in ihrem Gottesdienst so viel mit den persönlichen Ansichten ihrer Prediger zu thun hat."⁵¹⁾ De persoonlijke overtuiging van de predikant dient terug te treden voor het inachtnemen van de religieuze behoefte van de gemeente. Hij heeft er voor te zorgen dat de religie voor de gemeente is wat ze moet zijn, dat ze haar troost, verheft, verbetert en haar vrede brengt. Staat deze opdracht bij de ambtsdrager voorop en moet hij dan zijn wetenschappelijke inzichten voortdurend onderdrukken, dan staat niets in de weg hem met een bepaalde gelofte in zijn ambt in te wijden, die zijn persoonlijke overtuiging ondubbelzinnig en volledig vrij geeft, maar hem bij de uitoefening van zijn ambt bindt aan de behoefte van de gemeente. Overbeck noemt dit het priesterschap van de predikant i.t.t. het leraarschap, dat de gemeente teveel aan eigen inzichten wijs wil maken.

Dit is wel een heel merkwaardige oplossing voor het onderhavige probleem. Het enige positieve is in elk geval de zorg voor de gemeenschap, die hieruit spreekt. Maar de wijze waarop Overbeck een dergelijke gespletenheid in het optreden van de predikanten bepleit is bepaald niet aan te

---

⁵⁰⁾ F. Overbeck, *Über die Christlichkeit unserer heutigen Theologie*, Darmstadt 1989 (reprint van een uitgave van 1903), blz. 138.

⁵¹⁾ F. Overbeck, a.w., blz. 139v.

bevelen. Ik herinner me dat ik jaren geleden **Kuiter** iets soortgelijks heb horen zeggen, nl. dat als hij preekte in Kollumerpomp hij dat deed op z'n Kollumerpomps.

De onder ons gevraagde ondertekening van de belijdenisgeschriften is echter in geen enkel opzicht te verstaan als de binding van de gewetens. Zowel het Dordtse ondertekeningsformulier als het nog 'verse' formulier van Apeldoorn houden de mogelijkheid open, dat een ondertekenaar tot andere inzichten komt. Als dat inderdaad een fundamenteel punt van de belijdenis betreft dan wordt van hem verwacht dat hij zijn individuele overtuiging - in elk geval tijdelijk - ondergeschikt maakt aan het belang van de kerkelijke gemeenschap waartoe hij behoort. Dienaren des Woords zijn voor de inhoud van hun prediking niet alleen verantwoordelijk voor hun eigen geweten, maar ook voor de kerk die hun die bediening toevertrouwde en onder wier opzicht en tucht zij zich hebben gesteld. Maar hij heeft het volste recht en ook de plicht om te proberen de kerkelijke gemeenschap van de juistheid van zijn inzicht te overtuigen.

In zijn *Encyclopaedie der Heilige Godgeleerdheid* spitst **A. Kuyper** dit toe op de wetenschappelijke theoloog. Deze mag "hier en daar corrigerend op het confessioneele leven der Kerk inwerken, maar niet hij is het, die dit leven in beweging zet. Dat leven gaat zijn eigen gang, de stroom van dat leven schept zichzelf een bedding." De confessie treedt met objectief gezag tegen hem op. "Met het gezag, dat de velen tegenover de enkelen hebben; met het gezag der eeuwen tegenover de ephemerische opwellingen; met het gezag van het ambt tegenover het persoonlijk leven; en met het gezag, dat aan dit kerkelijk leven toekomt krachtens de leiding van den Heiligen Geest.⁵²⁾ Dit gezag van de confessie is bepaald niet onfeilbaar. Integendeel, de theoloog heeft de roeping om kritiek te oefenen op het confessionele kerkelijke leven, door de belijdenis altijd weer te toetsen aan Gods Woord. Maar het is een kwestie van bescheidenheid, het besef dat Gods Woord niet mij pas voor het eerst bereikt, dat ik me vooralsnog voeg in het spoor waarop anderen mij zijn voorgaan.

Ook hier citeer ik tenslotte met instemming **H. Smit**: "In het belijden treft men dan ook een harmonie aan van uiting-van-het-geloof en na-spreken-van-Gods-Woord ... een door de Geest gewerkte harmonie van ongedwongen gehoorzaamheid en door het Woord bepaalde spontaniteit. Gebruikelijke tegenstellingen verdwijnen: gebod - liefde; onderwerping - vrijheid; gehoorzaamheid - spontaniteit. En dat geldt dan ook voor de problematiek van enkeling en gemeenschap. Mijn geloof richt zich op wat **broeders** en **zusters** in Gods beloften wordt voorgehouden! We kunnen bidden en loven met eigen stem, die ook een 'algemene stem' is.⁵³⁾

Tijdgebondenheid

Hoe groter de afstand in tijd werd tot het ontstaan van de belijdenisgeschriften, des te sterker hoorden we de roep worden om een 'verse' belijdenis. Kunnen mensen van de 21e eeuw hun geloof nog afdoende uitgedrukt en omschreven vinden in documenten van de 16e en 17e eeuw? Vraagt de eigen tijd niet een belijdenis, die zich meer rechtstreeks confronteert met wat vandaag de kerk bedreigt en onderwijs biedt dat een weg wijst in de verwarring van het heden?

Ongetwijfeld spelen er in onze tijd andere problemen dan in de periode van de Reformatie en vlak daarna. Denk alleen maar aan de gigantische problematiek van de secularisatie en het atheïsme dat onze gereformeerde voorouders beslist niet kenden. Ook valt te denken aan de relatie van de kerk tot Israël, die destijds nauwelijks in beeld was. Al aan het begin van deze eeuw was er dringende behoefte om over de aard van het Schriftgezag en de verhouding tussen de goddelijke en menselijke factor in de Schrift confessioneel bepaalde uitspraken te doen. Publicaties en uitspraken als die van **B. Loonstra** en onze eigen **H. de Jong** maken duidelijk, dat we met de benadering van onze

⁵²⁾ A. Kuyper, *Encyclopaedie der Heilige Godgeleerdheid*, deel II, Kampen 1909, 2e druk, blz. 546.

⁵³⁾ J. Bouma e.a., *Begeleidend schrijven*, Amsterdam 1994, blz. 118.

vaderen niet altijd meer goed uit komen. En, om niet meer te noemen, ook over het werk van de Heilige Geest valt ongetwijfeld meer te zeggen dan we in de confessie terug vinden. De laatste delen van de Dogmatiek van **B. Wentzel** spreken in dit opzicht letterlijk boekdelen.

Maar nieuwe belijdenissen ontstaan niet zomaar. Een belijdenisgeschrift is niet iets dat zomaar wordt gemaakt. Dat maakt het gebeuren rondom de proeve van een belijdenis door de hoogle-raren **G.C. Berkouwer** en **H.N. Ridderbos** in de jaren zeventig in de GKN wel duidelijk. Dit bleef in de praktijk toch het werk van enkelingen, dat uiteraard wel instemming verwierf, maar niet een specifieke plaats in het midden van de kerk ontving. Een belijdenis wordt niet gemaakt, maar geboren, vaak in een situatie van geloofsstrijd waarin gelovigen zich in een bepaalde context door de Geest gedrongen voelen tot een vernieuwd naspreken van de Schrift te komen. In onze eeuw is de belijdenis van Barmen, ontstaan in Duitsland tussen de beide wereldoorlogen in de context van het nationaal-socialisme, daarvan een goed voorbeeld. En ook in zendingskerken in de confrontatie met de omgeving waarin die kerken geboren worden ontstaan nog steeds nieuwe belijdenissen.

Maar is het nu een teken van armoede dat de kerk van vandaag het moet doen met een confessie van minimaal een kleine vier eeuwen oud? En vereist het teveel kunst- en vliegwerk om deze geschriften, die onmiskenbaar de sporen dragen van de tijd van hun ontstaan, te aanvaarden als ook de uitdrukking van ons geloof vandaag?

Ik denk dat het de ervaring van velen was en is, dat hoe meer men zich in de belijdenisgeschriften verdiept, des te sterker men onder de indruk komt van een diepe geloofsverbondenheid met de kerk van vroeger eeuwen. En natuurlijk zijn onze gereformeerde vaders kinderen van hun tijd en gericht op de vragen van hun tijd. Dat maakt hun geschriften juist ook zo levend en concreet. Algemene en tijdloze waarheden zijn niet in staat om tot ons hart te spreken. Juist de hartstocht waarmee ze dwalingen afwijzen en daartegenover hun geloof en liefde belijden kan ons diep raken. En ook al kost het mogelijk wel enige studie, meer dan eens kan duidelijk worden dat de tegenstanders van vroeger eeuwen zich in een andere outfit springlevend onder ons bevinden. Waar dat onderkend wordt kan met dankbaarheid gebruik worden gemaakt van de inzichten uit het verleden.

Tegelijk moeten die inzichten ook dienstbaar worden gemaakt aan de strijd in het heden. En dat kan soms betekenen dat je dingen anders moet zeggen om hetzelfde te zeggen. In de kerk mag het nooit gaan om een letterlijke overeenstemming met de vaderen en hun belijdenis. Beslissend is de geestelijke gemeenschap met hen in de grondvragen van het geloof. We kunnen ons wel laten vóór-zeggen door de belijdenis, maar we kunnen haar nooit geheel en al názeggen. Zo zullen we alle belijdeniskramp vermijden, maar ook alle belijdenisangst. We weten ons te staan in een gemeenschap van de kerk van alle eeuwen en op alle plaatsen waar Christus zijn kerk vergaderd heeft.

Bijlage

Ondertekeningsformulier van Dordt

Wij onderschreven bedienaren des goddelijken woords, ressorterende onder de classe van N.N., verklaren oprecht in goede conscientie voor den Heere, met deze onze ondertekening, dat wij van harte gevoelen en geloven, dat al de artikelen en stukken der leer in deze Confessie en Catechismus der gereformeerde Nederlandse kerken begrepen, mitsgaders de verklaring over enige punten der voorzeide leer in de nationale synode anno 1619 te Dordrecht gesteld, in alles met Gods Woord overeenkomen.

Beloven derhalve dat wij de voorzeide leer naarstig zullen leren en getrouw voorstaan, zonder iets tegen dezelve, 't zij openlijk of in 't bijzonder, 't zij direct of indirect te leren of te schrijven. Gelijk ook, dat wij niet alleen alle dwalingen daartegen strijdende, en met name ook die in de voorzeide synode veroordeeld zijn, verwerpen, maar ook zullen tegenstaan, wederleggen en helpen weren.

En indien het zou mogen gebeuren, dat wij na dezen enig bedenken of gevoelen tegen de voorzeide leer of enig punt derzelve kregen, beloven wij, dat wij hetzelfde noch openlijk noch heimelijk zullen voorstellen, drijven, prediken of schrijven; maar dat wij hetzelfde vooraf den kerkenraad, classe en synode zullen openbaren, om door dezelve geëxamineerd te worden, bereid zijnde het oordeel derzelve altijd gewillig ons te onderwerpen; op straffe dat wij hiertegen doende ipso facto van onze dienst zullen zijn gesuspendeerd.

En indien te enige tijd de kerkenraad, classe of synode om gewichtige oorzaken van nadenken zouden mogen goedvinden, tot behoud van de enigheid en zuiverheid in de leer, van ons te vereisen ons nader gevoelen en verklaring over enig artikel van de voorzeide Confessie, Catechismus en synodale Verklaring, zo beloven wij ook mits dezen, dat wij daartoe te allen tijde bereid en willig zijn zullen op straffe als boven, behoudens het recht van appel in geval van bezwaarnis, gedurende welke tijd van appel wij ons naar de uitspraak en orde van de provinciale synode zullen reguleren.

De Synode van Dordt voegde daar nog aan toe:

De kerken zullen vermaand worden, als de herders bij de onderschrijving van het bovengemelde formulier beloven zich bereid te stellen om hun mening van de punten des geloofs op de begeerte der broederen breder te verklaren, dat zulks niet te verstaan zij, alsof zij daartoe gehouden waren op eens iegelijks believeen, opdat de rechtzinnige leraars niet tevergeefs (d.i. blijkens de Lat. tekst: lichtvaardig) voor suspect gehouden worden; maar dan eerst als zij rechtvaardige oorzaak van suspicie zouden mogen gegeven hebben; waarvan het oordeel bij de kerkelijke vergadering bestaan zal.⁵⁴⁾

Ondertekeningsformulier van Apeldoorn

Ondertekeningsformulier voor predikanten, in gebruik bij de Nederlands Gereformeerde Kerken, vastgesteld door de Landelijke Vergadering van de Nederlands Gereformeerde Kerken, op 23 september 1995 in voortgezette zitting bijeen te Apeldoorn

---

⁵⁴⁾ Overgenomen uit F.L. Bos, De orde der kerk, 's Gravenhage 1950, blz. 197vv.

Wij ondergetekenden, dienaren van het goddelijke Woord in de Nederlands Gereformeerde kerken behorende tot de regio ..., verklaren oprecht en met een rein geweten voor God het volgende:

Wij erkennen de Heilige Schrift als het betrouwbare en door God ingegeven Woord van harte als enige regel voor geloof en leven.

Wij erkennen de drie algemene belijdenisgeschriften en de drie Formulieren van Enigheid als getrouwe onderwijzing in en verdediging van de waarheid der Schrift, en aanvaarden die krachtens hun overeenstemming met Gods Woord als getuigenis van ons geloof en richtsnoer voor onze ambtsbediening, te weten de prediking van het evangelie, de handhaving van de rechte leer en de weerlegging en bestrijding van dwaalleringen.

De gemeente van God, pijler en fundament van de waarheid (1 Timotheüs 3:15), leeft van het evangelie, zoals dat aan haar is overgeleverd (I Corinthe 15:1-5).

Indien dan ook ooit ons verstaan van de Heilige Schrift, het evangelie van Jezus Christus, zou komen af te wijken van wat de leer der kerk uitmaakt, beloven wij dit gevoelen niet te zullen leren, maar het vooraf voor te leggen aan de kerkenraad en daarna zonodig de regionale vergadering om het aan Gods Woord te toetsen en na samenspreking een uitspraak te doen.

Ook indien de kerkenraad of een regionale vergadering, uit zorg voor de eenheid en zuiverheid der leer, ons een nadere verklaring van ons gevoelen over enig deel van de genoemde belijdenisgeschriften zou vragen, zijn wij daartoe bereid. Wij beloven ons te zullen onderwerpen aan het oordeel van de kerkenraad of de regionale vergadering, op straffe van metterdaad uit onze dienst geschorst te zijn, behoudens het recht van beroep op de landelijke vergadering indien wij menen dat de gedane uitspraak niet recht is voor God, waarbij wij ons met die uitspraak tevreden stellen zolang ons beroep in behandeling is.

Zo willen wij ons beijveren de eenheid des Geestes te bewaren door de band des vredes (Efeze 4:3) en vertrouwen wij dat de Geest der waarheid ons de weg tot de volle waarheid wijzen zal (Johannes 16: 13).

Schriftplaatsen: 1 Corinthe 15:1,2; Galaten 1:9; Galaten 2:2; Efeze 3:17b-19; Filippenzen 1:9,10; 1 Thessalonicenzen 5:19,20; 1 Timotheüs 4:16; Titus 1:7-9; 2 Petrus 1:20; 2 Johannes 9.

Preambule van het Akkoord van Kerkelijk Samenleven

De kerken, door haar afgevaardigden bijeen in landelijke vergadering, betuigen haar onderlinge verbondenheid door het afleggen van de volgende verklaring:

1. Verklaring

Na al wat de gemeenten van de Here in de loop van de jaren en eeuwen in dit land hebben onderhouden door vervolging, overheidsbemoeiing, misleiding van de geesten, reglementenheerschappij en synodehiërarchie is het nu eens temeer haar hartelijke begeerte om onder de genadige bescherming van haar Heer en Heiland Jezus Christus, temidden van de verwarring van de tijd, in goede vrede en gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift, met elkaar te leven onder de enige heerschappij en leiding van het Hoofd van de kerk, onze Zaligmaker.

Zoals sedert de dagen van de Reformatie in de 16de eeuw de eenheid van de kerken allereerst en ten diepste bestond in hetzelfde geloof, in de gehoorzaamheid aan het Woord van God en in de gemeenschappelijke belijdenis, zo willen de Gereformeerde Kerken in Nederland, die in deze vergadering bijeen zijn, elkaar als opnieuw beloven - zich gevend eerst aan de Here en ook aan elkaar - zich aan het Woord van God en aan de belijdenis van de kerk van alle eeuwen te houden. Zij verklaren in

dat belijden van de Waarheid van de Heilige Schrift, zoals in de drie Formulieren van Enigheid is uitgedrukt, haar eenheid en de grond voor haar samengaan te vinden.

Zij beloven ook, elkaar bij te staan in de strijd voor de Naam en de eer van de HERE, zich voegend naar het Schriftuurlijk onderwijs voor een geordend kerkelijk samenleven, opdat zij ook in de inrichting van het kerkelijk leven de wegen van het verbond van de HERE mogen houden, niet in tirannieke eenheidsdwang, maar in de vrijheid van Christus, in de eenheid van de Geest van God, die samenbindt in gehoorzaamheid aan Zijn gebod, in liefde tot God en de naaste.

Zij begeren zo ook in deze dingen als één in Christus naar buiten op te treden - met de bede dat alle in belijdenis en leven waarlijk gereformeerde kerken en allen die de HERE vrezen en Zijn getuigenissen kennen (Psalm 119: 79), zich met hen voegen tot één gemeenschap, één van zin en één van gevoelen (1 Cor. 1: 10), door de Geest van God.

2. Uitspraak

De kerken spreken uit, dat het al of niet aanvaarden van het (een) kerkelijk akkoord geen oorzaak van breuk of verwijdering mag zijn tussen gemeenten die één zijn in geloof en belijden.

3. Verzoek

De kerken verzoeken alle gemeenten die bezwaren hebben tegen aanvaarding van het (een) kerkelijk akkoord zich zoveel mogelijk te richten naar hetgeen met de meeste stemmen goedgevonden wordt, en inzonderheid haar medewerking te verlenen aan en haar stem te doen horen op de gemeenschappelijke vergaderingen, ook al kan voor hetgeen daar wordt besloten geen medeverantwoordelijkheid worden gedragen.

Art. 17 AKS

17. Ondertekening Formulieren van Enigheid

De ambtsdragers zullen de drie Formulieren van Enigheid (t.w.: de NGB, de HC en de DL) ondertekenen als blijk van hun instemming met de leer van de kerk. Indien een ambtsdrager de ondertekening weigert of niet langer voor zijn rekening kan nemen, zal de uitoefening van zijn ambt worden opgeschort tot hij zich nader zal hebben verklaard ten genoegen van zijn kerkenraad. *De kerkenraad zal hiervan mededeling doen en desgewenst nader rekenschap geven aan de zusterkerken, in regionale vergadering bijeen* (toevoeging bij besluit van de voortgezette L.V. van 23 september 1995). Ook zij die door een regionale vergadering beroepbaar zijn gesteld, of het recht hebben verkregen een opbouwend woord te spreken, zullen door de ondertekening van de drie Formulieren van Enigheid in die vergadering hun instemming met de leer van de kerk betuigen.

Art. 30 AKS

30. Tucht over ambtsdragers

Wanneer een ambtsdrager een onschriftuurlijke leer brengt of een andere openbare grove zonde bedrijft, zal hij door de kerkenraad in zijn dienst worden geschorst of daarvan worden afgezet.

De schorsing van een predikant zal, evenals de schorsing en de afzetting van een ouderling of een diaken, plaatsvinden in overeenstemming met het advies van een naburige gemeente.

Afzetting van een dienaar des Woords zal slechts plaatsvinden na instemmend advies van de regionale vergadering, die daarbij zal worden bijgestaan door afgevaardigden van een naburige regionale vergadering. Bij verschil van gevoelen tussen genoemde instanties zal het oordeel van de landelijke vergadering worden gevraagd.

Van schorsing en afzetting zal mededeling worden gedaan aan de gemeente, met het oog op haar instemming.